พลเอกมังกร พรหมโยธี
กับการศึกษาสมัยพุทธศักราช ๒๔๙๑ - ๒๕๐๐

กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์

...ทานเพลิงศพ พลเอกมังกร พรหมโยธี

...เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๙

พลเอกมังกร พรหมโยธี

กับการศึกษาสมัยพุทธศักราช ๒๔๙๑ - ๒๕๐๐

กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกมังกร พรหมโยธี

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๙

พลเอก พลเรือเอก พลอากาศเอก มังกร พรหมโยธี

ชาตะ 16 พฤศจิกายน 2439

มรณะ 24 มีนาคม 2509

พลเอกมังกร พรหมโยธี
กับการศึกษา สมัยพุทธศักราช ๒๔๙๑—๒๕๐๐

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เขียน

พลเอกมังกร พรหมโยธี ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงระหว่าง ๓๐ ปีที่ผ่านมา ด้วยเหตุที่ท่านได้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง เช่น เป็นแม่ทัพกองทัพบูรพา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และนายกเทศมนตรีเทศบาลนครกรุงเทพ แต่ตำแหน่งต่าง ๆ ที่ท่านได้ดำรงมา ตำแหน่งใดก็ไม่ยาวนานเท่าตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งท่านได้ดำรงอยู่จนออกไปตามวาระ ซึ่งเป็นไปตามวิถีทางของการเมือง และรับพระราชทานบำเหน็จบำนาญ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ เนื่องจากท่านได้ทำงานการศึกษามาเป็นเวลาช้านาน เชื่อว่าท่านมีความสนใจในเรื่องการศึกษาของบ้านเมืองมาจนวาระสุดท้ายเมื่อเดือนมีนาคมศกนี้ ท่านเป็นคนคนเดียวที่ได้เกียรติประวัติว่าได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

ศึกษาธิการถึงสองครั้ง คือ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒ ครั้งหนึ่ง และระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๕๐๐ อีกครั้งหนึ่ง รวมสองครั้งเป็นเวลา ๖ ปีครึ่ง มีข้อที่ควรทราบด้วยว่า ตลอดระยะเวลาที่ท่านได้มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการทั้งสองครั้ง ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีแต่ผู้เดียว และที่กระทรวงศึกษาธิการ ข้าพเจ้าผู้เขียนก็เป็นปลัดกระทรวงตลอดระยะเวลาดังกล่าวนั้น

ต้น พ.ศ. ๒๔๙๑ ยังอยู่ในสมัยที่กระทรวงศึกษา-ธิการ พยายามจะฟื้นฟูการศึกษาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง งานการศึกษานั้นยังดำเนินตามแผนการศึกษาชาติพ.ศ.๒๔๗๙ อยู่ แต่ได้อนุญาตให้โรงเรียนราษฎร์รับรองวิทยฐานะ และโรงเรียนรัฐบาล นอกเหนือไปจากโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จัดชั้นเตรียมอุดมศึกษาได้ จึงมีการขยายงานกันทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค แต่ขาดทั้งคนและอุปกรณ์ กรมสามัญศึกษา (เดิม) จัดสอบประโยคเตรียมอุดมศึกษาโดยทั่วไปเป็นครั้งแรกในเดือนมีนาคมศกนี้เอง

ทางด้านการเมืองมีความสับสนอยู่ไม่น้อย นับถอยหลังจากวันที่ พลเอกมังกร พรหมโยธี มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี

ว่าการกระทรวงศึกษาธิการไป ๖ ปีครึ่ง คือ ตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๘๕ กระทรวงศึกษาธิการได้มีรัฐมนตรีว่าการถึง ๘ คน เป็นทหาร ๔ คน และพลเรือน ๔ คน และเกิดรัฐประหาร เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ก่อนที่พลเอกมังกร พรหมโยธี จะมา ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในคณะรัฐบาลที่ นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ดำรงตำแหน่งมาได้เพียงเดือนเศษ

เนื่องจากนักปราชญ์ได้เคยกล่าวไว้ว่าชีวิตของคนเรา ก็เหมือนละคร และ พลเอกมังกร พรหมโยธี และผู้เขียน ก็มีความเห็นสอดคล้องกันว่า การละครเป็นประโยชน์แก่การศึกษา จึงจะให้ชื่อระยะเวลาที่ พลเอกมังกร พรหมโยธี มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สองครั้งว่า "ฉากแรก" และ "ฉากหลัง"

ฉากแรก

รัฐบาลชุด นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑ อ้างว่าคณะรัฐประหารเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ บังคับให้ลาออกภายใน ๒๔ ชั่วโมง มี

ประกาศพระบรมราชโองการ ในวันที่ ๘ เมษายน นั้นเอง ให้จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ทางกระทรวงศึกษาธิการรออยู่ถึง ๕ วัน จึงได้ข่าวที่พอจะเชื่อถือได้มาว่าจะได้ พลโทมังกร พรหมโยธี มาเป็นรัฐมนตรีว่าการ ขณะนั้นท่านยังเป็นพลโทอยู่ รุ่งขึ้นเลขาธิการคณะรัฐมนตรีมีหนังสือเวียนมายังกระทรวงต่าง ๆ ว่า รัฐมนตรีคนใหม่จะมารับงานที่กระทรวงทุกกระทรวงในวันศุกร์ที่ ๑๖ เมษายน เวลา ๑๐.๐๐ น. ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ประกาศตั้งคณะรัฐมนตรี รุ่งขึ้นต่อจากนั้น วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงมีวิทยุกระจายเสียงประกาศการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี พลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

การที่ได้ พลโทมังกร พรหมโยธี มาเป็นรัฐมนตรีว่าการนั้น ไม่มีใครในกระทรวงศึกษาธิการได้คาดฝันมาก่อน รู้สึกกันว่าแปลก และพูดกันว่าแปลกสมชื่อท่านนายกรัฐมนตรีผู้ที่จัดตั้งคณะรัฐบาล แต่ขณะเดียวกันก็ทราบเป็นอย่างดีว่า ท่านรัฐมนตรีที่มาใหม่เคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นคนสำคัญในคณะรัฐบาลสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เป็นนายกรัฐมนตรี การเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมานั้น ย่อมจะต้องรอบรู้ในการงานอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้มีเสียงจากข้าราชการหลายคนว่า คราวนี้กระทรวงศึกษาธิการคงจะก้าวหน้าเป็นแน่ เพราะ พลโทมังกร พรหมโยธี เป็นผู้ที่ใกล้ชิดท่าน จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี และเคยตกทุกข์ได้ยากมาด้วยกันสมัยที่สงครามโลกครั้งที่สองเสร็จสิ้นลง ท่านจอมพล คงจะเกรงใจอยู่ไม่น้อย งานที่ไม่เคยทำได้ อาจทำได้ในครั้งนี้กระมัง

ระยะนั้นมีการชุมนุมเพื่อการศึกษาระหว่างปิดภาคฤดูร้อนของคุรุสภา ที่จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเรียกกันว่า ช.ศ.ร. และเป็น ช.ศ.ร. ครั้งแรก ข้าราชการผู้ใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการหลายคนรวมทั้งผู้เขียนไปอยู่ที่นั่นและได้ฟังวิทยุกระจายเสียงประกาศตั้งคณะรัฐมนตรีกันที่นั่น ครั้นถึงเช้าวันที่ ๑๖ เมษายน ซึ่งเป็นวันที่รัฐมนตรีคนใหม่กำหนดจะมารับงานที่กระทรวงศึกษาธิการ ผู้เขียนและข้าราชการอื่นอีกหลายคนทราบว่า ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำลังจะพ้นตำแหน่งไปกำลังเดินทางโดยรถไฟจากต่างจังหวัดเข้ากรุงเทพฯ จึงได้พากันไปดักพบท่านที่สถานีเพชรบุรี พูดกันถึงเรื่องที่รัฐมนตรี

คนใหม่จะมารับงานที่กระทรวง ผู้เขียนชี้แจงว่าต้องอยู่รับผิดชอบงาน ช.ศ.ร. ที่เพชรบุรี ได้มอบหมายให้ นายนาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา ผู้ช่วยปลัดกระทรวงอยู่คอยต้อนรับทางกระทรวงแล้ว ท่านรัฐมนตรี เสนีย์ ปราโมช นึกขำในใจ พูดออกมาว่า "มังกรมาให้นาคคอยต้อนรับก็ดีแล้ว"

ปรากฏว่า ในวันนั้น ทางกรุงเทพฯ ท่านรัฐมนตรีว่าการคนใหม่ได้มาที่กระทรวง และเรียกประชุมอธิบดี อีกสามวันต่อมาผู้เขียนจึงได้กลับจากจังหวัดเพชรบุรีมาพบท่าน ท่านซักถามเรื่องงานต่างๆ อย่างละเอียด เช่นเรื่องโรงเรียนราษฎร์ที่จัดสอนภาษาจีนเป็นต้น รู้สึกว่าท่านรัฐมนตรีผู้นี้คงจะทำงานอย่างละเอียดถี่ถ้วนไม่ปล่อยให้ผู้อื่นสั่งอะไรง่ายๆ

ระยะนั้นเป็นเวลาระหว่างปิดภาคฤดูร้อน กระทรวงและกรมต่างๆ ตลอดจนคุรุสภา จัดให้มีการประชุม การอบรม และการชุมนุมครูมากมายหลายแห่ง พลโทมังกร พรหมโยธี ไม่เคยปฏิเสธที่จะไปร่วมงานเหล่านั้นเลย ไปเปิดประชุมบ้าง ปิดบ้าง ไปให้โอวาท ฟังผู้อื่นพูด และไปในการเลี้ยง ท่านแสดงตนในที่ประชุมครูครั้งแรกเมื่อ

ไปเปิดการประชุมครูใหญ่โรงเรียนอาชีวศึกษาที่โรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้

ขณะนั้น มีปัญหาเรื่องการจัดการศึกษาอยู่หลายอย่างด้วยกัน ซึ่ง พลโทมังกร พรหมโยธี ผู้มารับงานใหม่ต้องขบคิด ข้าราชการผู้หนึ่งถามท่านว่าการเปิดโอกาสให้นักเรียนเข้าเรียนในชั้นเตรียมอุดมศึกษากันทั่วบ้านทั่วเมืองนั้น จะทำอย่างไร เพราะไม่สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ และต่อไปจะเกิดความยุ่งยากขึ้น อาจต้องเสียเวลาแก้ตั้ง ๕๐ ปี ท่านตอบว่าจะทำอย่างไรได้ ตกลงกันไว้อย่างนั้น ตั้งแต่สมัยรัฐมนตรีคนก่อน ๆ แล้ว

ไม่ช้าเราก็ได้ทราบนโยบายของท่าน พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ให้โรงเรียนรัฐบาลรับนักเรียนเข้าศึกษาในชั้นมัธยมมากที่สุดที่จะทำได้ และให้เลิกเก็บค่าเล่าเรียนตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ ๓ (เดิม) ลงมา

๒. ไม่ให้โรงเรียนราษฎร์ขึ้นค่าเล่าเรียน เพื่อช่วยลดค่าครองชีพของประชาชน

๓. ส่งเสริมโรงเรียนอาชีวศึกษา และให้บรรจุผู้สำเร็จจากโรงเรียนอาชีวศึกษา เข้าเป็นครูประชาบาล เพื่อล่อให้นักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนอาชีวศึกษา

๔. โรงเรียนต่าง ๆ ต้องเรียบร้อย สะอาด และสวยงาม

๕. แบบเรียน ควรเป็นเรื่องของกระทรวงศึกษาธิการ ใคร่จะเลิกแบบเรียนของเอกชนทั้งหมด

ภายในเวลาไม่ถึงหนึ่งเดือน เราก็ได้เห็นฝีมือของท่าน มีประกาศเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ กำหนดโควต้าโรงเรียนราษฎร์ เพื่อสอนภาษาจีนสำหรับจังหวัดต่าง ๆ จังหวัดพระนครให้มีได้ ๘ โรงเรียน จังหวัดธนบุรี เชียงใหม่ นครราชสีมา และอุบลราชธานี ให้มีได้จังหวัดละ ๓ โรงเรียน ส่วนจังหวัดอื่น ๆ นั้นให้มีได้จังหวัดละ ๒ โรงเรียน จังหวัดใดมีเกินจำนวนดังกล่าวนี้ ผ่อนผันให้จนกว่าจะเลิกล้ม แล้วรักษาจำนวนไว้ไม่ให้เกินโควต้า นโยบายของท่านรัฐมนตรีนั้นแจ่มแจ้งอยู่แล้ว

งบประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๒ นั้น กระทรวงการคลังทำเสร็จ เสนอคณะรัฐมนตรี ก่อนส่งไปยังสภาผู้แทนราษฎร ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๑ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พูดในคณะรัฐมนตรีอย่างไร หรือพูดกับท่านนายกรัฐมนตรีอย่างไร ไม่มีใครทราบละเอียด แต่มีข่าวมาว่า ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีกล่าวในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า "เสนอต่อไปยังสภาตามที่คลังเสนอมาก็ได้ แต่คณะรัฐมนตรีจะต้องลาออกด้วย เพราะให้กระทรวงศึกษาธิการน้อยเกินไป" ผลคือ ต้องปรับปรุงใหม่ โดยมีเป้าหมายว่าจะให้งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการสูงกว่ากระทรวงกลาโหม และเป็นอันดับหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้งบประมาณสำหรับโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีก ๘ ล้านบาท การศึกษาผู้ใหญ่ได้อีก ๒ แสนบาท ได้ค่าพาหนะเดินทางสำหรับเจ้าหน้าที่ตรวจโรงเรียนอีก ๑ แสนบาท ได้โรงเรียนประจำอำเภออีก ๒๔หลัง ได้ค่าก่อสร้างโรงเรียนพาณิชยการและได้เงินเป็นทุนส่งครูและนักเรียนไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ๒.๓๕ ล้านบาท ได้เงินมากเช่นนี้ใครใช้ไม่ทันให้ถือว่ามีความผิด

การส่งครูและนักเรียนไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศนั้น ชนะประวัติการณ์ คือ ได้ถึง ๑๐๐ ทุน และต้องกำหนดรายละเอียดและสอบคัดเลือกกันเป็นการใหญ่ มีผู้กล่าวในภายหลังว่า เพราะทุน ๑๐๐ ทุนนี้เอง กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคนทำงานสำคัญ ๆ เมื่อต้องขยายงานการศึกษาในระยะต่อมา อันว่าโครงการต่าง ๆ นั้น แม้เกิดจากความคิดของคนหลายคนแต่ความสำเร็จเรื่องทุน ๑๐๐ ทุน นี้ เป็นของ พลโทมังกร พรหมโยธี คนเดียว

ในระยะที่ได้ พลโทมังกร พรหมโยธี มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งแรกนี้ กระทรวงศึกษาธิการเปิดประตูรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศอย่างเต็มที่ และได้ตั้งกองการต่างประเทศขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้กลายมาเป็นกองสัมพันธ์ต่างประเทศในปัจจุบัน ผู้เขียนและข้าราชการชั้นหัวหน้าอีกสองคนได้เดินทางไปสังเกตการณ์ เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ ประชุมใหญ่ที่เมืองไบรุต ใน

ประเทศเลบานอน เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๙๑ เพื่อเรียนรู้งานขององค์การนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง "มูลสารศึกษา" ซึ่งเป็นเรื่อง "งานแผนใหม่" อยู่ในขณะนั้นดังจะได้กล่าวถึงในภายหลัง ในวันปิดประชุมที่เมืองไบรุตนั้นองค์การสหประชาชาติได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ที่ประชุมจึงได้กล่าวสดุดีและเอิกเกริกกันเป็นการใหญ่

เนื่องจากองค์การสหประชาชาติได้รับประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกแล้ว รัฐบาลจึงได้มีมติให้ส่งชื่อประเทศไทยเข้าสมัครเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ ตั้งแต่วันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๙๒ ดร. โกยูชู ที่ปรึกษาขององค์การ ฯ มาเยี่ยมประเทศไทยถึงสองครั้ง เพื่อติดต่อและประสานงาน ครั้งหลังได้ไปถึงเชียงใหม่ด้วย

เมื่อประเทศไทยเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติแล้ว งานก็เริ่มโดยทันที องค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติส่ง เซอร์ จอน ซาเจ้นท์ กับ นายเพดโร ที. โอราต้า เป็นคณะมาสำรวจการศึกษาในประเทศไทยตามคำขอร้อง เมื่อสำรวจแล้วจึงจะดำเนินการช่วยเหลือได้ คณะ

สำรวจการศึกษาคณะนี้ ไม่ใช่คณะสำรวจคณะแรกที่องค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติส่งไปสำรวจในประเทศของรัฐสมาชิก แต่เขาว่ารายงานที่คณะสำรวจคณะนี้ทำเสร็จและพิมพ์ขึ้นเสนอต่อองค์การ ตามหนังสือนำลงวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นรายงานการสำรวจการศึกษาฉบับแรกขององค์การ

พร้อม ๆ กับที่มีการสำรวจดังกล่าวนี้ ดร. เลาบัค ผู้เชี่ยวชาญการสอนให้ผู้ใหญ่อ่านออกเขียนได้มาทดลองวิธีสอนภาษาไทยให้แก่ผู้ใหญ่ในชนบท เขาว่าท่านผู้นี้มีความชำนาญมากได้ทดลองสอนภาษาต่าง ๆ ในประเทศต่าง ๆ มาแล้วหลายสิบประเทศ และได้ผลดี เมื่อมาประเทศไทย เราได้จัดให้ไปทดลองสอนที่ตำบลจอหอ จังหวัดนครราชสีมา มีการอบรมครูให้รู้วิธีสอนแบบ "เลาบัค" และเมื่อจบการอบรมมีประกาศนียบัตรให้แก่ครูไว้เป็นหลักฐาน ขณะที่ผู้เขียนไปแจกประกาศนียบัตรดังกล่าวที่จอหอแทนท่านรัฐมนตรี ทางกรุงเทพ ฯ ทหารคณะหนึ่งได้เข้ายึดพระบรมมหาราชวัง วัดพระเชตุพน และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

งานการศึกษาขยายไปมากพอใช้ กระทรวงศึกษาธิการได้เตรียมการจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูที่ถาวรที่ถนนประสานมิตรมาเกือบ ๓ ปีแล้ว บัดนี้พอจะเปิดรับนักเรียนเข้าศึกษาได้ พลโทมังกร พรหมโยธี ให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่ และเป็นผู้ลงนามสั่งให้เปิด การก่อสร้างโรงเรียนของกระทรวงมีมากขึ้น ท่านจึงดำริจะให้มีกองสถาปัตยกรรมขึ้นในกรมอาชีวศึกษา เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่มีปัญหามาก คือเรื่องการศึกษาของชาวไทยมุสลิม ใน ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีการประชุมครั้งใหญ่เพื่อสะสางปัญหานี้ที่กระทรวง มีชาวไทยมุสลิมจาก ๔ จังหวัดนั้นเข้าประชุมด้วย และท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานในที่ประชุมเอง ประชุมเสร็จแล้วก็มีการเลี้ยงกันเป็นการใหญ่ หลังจากนั้น ท่านผ่านเรื่องคนเสนอขายที่ดินพร้อมด้วยตึกหลังหนึ่งมาให้เจ้าหน้าที่พิจารณาจัดซื้อเพื่อจัดตั้งอิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ซึ่งรัฐบาลมีพันธะจะต้องปฏิบัติตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วย การศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ. ๒๔๘๘ ที่ดินนั้นอยู่ที่บางซื่อไม่ห่างจากโรงปูนซีเมนต์ไทย เหมาะที่จะจัดตั้งเป็นโรงเรียนกินนอนได้

ความก้าวหน้าและความเสื่อมย่อมเป็นของคู่กัน กิจการใดหรือบุคคลใดจะก้าวหน้าแต่อย่างเดียวนั้นยากยิ่งนัก ดังนั้นสิ่งที่ไม่งดงามก็เกิดขึ้นในสัปดาห์สุดท้ายที่ พลโทมังกร พรหมโยธี ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งแรก กล่าวคือ กระทรวงได้ประกาศผลการสอบชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา ปีการศึกษา ๒๔๙๑ ไปเสร็จสิ้นแล้ว โดยตัดสิน ๕๐% เป็นเกณฑ์สอบไล่ได้ คณะรัฐมนตรีได้สั่งมาเมื่อต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ให้ลดเป็น ๔๙.๕% การเสนอคัดค้านขึ้นไปไม่เกิดผล เพราะคณะรัฐมนตรียืนยันมาอีก พลโทมังกร พรหมโยธี เคยเสียงแข็งอยู่ในคณะรัฐมนตรีกลับมีเสียงอ่อนไป คงจะถูกบีบบังคับทางการเมืองอย่างถึงขนาด เรื่องนี้ผ่านไปเพียง ๕ วัน คณะรัฐมนตรีก็กราบถวายบังคมลาออกทั้งคณะ เนื่องจากเปิดสมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎรชุดใหม่ จะต้องจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ตามวิถีทางของการปกครองแบบประชาธิปไตย

ด้านการเมือง เรื่องมีอยู่ว่า ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับถาวร ตั้งแต่วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ แต่คณะรัฐมนตรีชุดเดิมต้องปฏิบัติงานไปก่อน จนกระทั่งมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร มีสภา และมี

คณะรัฐมนตรีชุดใหม่เข้ามารับงาน ไม่น่าจะมีเรื่องเกิดขึ้นในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อเช่นนี้

เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๒ พลโทมังกร พรหมโยธี มากระซิบที่กระทรวงว่า ท่านจอมพล ป. พิบูล-สงคราม จัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่เสร็จแล้ว ตัวท่านเองจะต้องย้ายไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยมีพลตรี ส.ส. สวัสดิเกียรติ มาแทน ตอนค่ำวันนั้นเองมีประกาศจัดตั้งคณะรัฐมนตรี ทางวิทยุกระจายเสียง ท่านรัฐมนตรีเก่าและใหม่ส่งงานรับงานกันเสร็จในวันสิ้นเดือนมิถุนายน รวมเวลาที่ท่านรัฐมนตรี พลโทมังกร พรหมโยธี ทำงานที่กระทรวงจริง ๆ ในสมัยที่ท่านมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงนี้ครั้งแรก หนึ่งปีกับสองเดือนครึ่งพอดี

ระหว่างหยุดพักครึ่งเวลา

เพื่อให้เรื่องในฉากแรกกับเรื่องในฉากหลังติดต่อกันตามสมควร ผู้เขียนเห็นว่าจำเป็นจะต้องกล่าวถึงความเคลื่อนไหว ระหว่างเวลาที่ พลโทมังกร พรหมโยธี ไม่อยู่ทางกระทรวงศึกษาธิการ หรือที่เรียกว่า "ระหว่างหยุดพัก

ครึ่งเวลา" ไว้ด้วย แต่ละครโรงนี้หยุดพักครึ่งเวลาถึง ๒ ปี กับ ๕ เดือน ระหว่างนั้น พลโทมังกร พรหมโยธี ได้รับพระราชทานยศเลื่อนขึ้นเป็น พลเอก นอกจากนั้นยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเป็นอุปนายกกิตติมศักดิ์ของสภากรรมการกลางจัดการลูกเสือแห่งชาติ

การเมืองระยะนี้ยุ่งเหยิงพอดู นายเลียง ไชยกาล ได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ต่อจากพลตรี ส.ส. สวัสดิเกียรติ ตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๙๔ ห้าเดือนต่อมาเกิดความวุ่นวายที่เรียกว่ากบฏแมนฮัตตัน

ระหว่างหยุดพักครึ่งเวลานี้ มีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการศึกษาอยู่ไม่น้อย ที่สำคัญคือ รัฐบาลได้ส่งข้าราชการไปประชุมสามัญประจำปี ขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ ในฐานะเป็นผู้แทนประเทศไทยซึ่งเป็นรัฐสมาชิก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้นมา และผู้เขียนได้รับเชิญจากองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติให้เป็นผู้อำนวยการจัดการประชุมสัมมนาว่าด้วย การศึกษาผู้ใหญ่ในชนบท ที่ไมซอร์ ในประเทศอินเดีย ในปลายศกเดียวกันนั้น หลังจากนั้นได้เริ่ม

โครงการปรับปรุงการศึกษาร่วมกับองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติที่เรียกว่า "โครงการฉะเชิงเทรา" และต่อมาคณะรัฐมนตรีได้รับหลักการที่จะจัดตั้งศูนย์มูลสารศึกษา ที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Fundamental Education Centre สืบเนื่องจากการเจรจาตกลงกันที่กรุงปารีส ได้ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลเป็นกรมประชาศึกษา มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ประกาศแผนการศึกษาชาติใหม่ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ซึ่งทำให้เกิด "หัตถศึกษา" เป็นองค์ ๔ ของการศึกษา และเกิดมัธยมศึกษาสายสามัญขึ้นมาแทรกระหว่างสายวิสามัญและสายอาชีวศึกษา มุ่งหวังที่จะให้นักเรียนในชนบทได้ทำการงานทำนองอาชีพบ้าง กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งชั้นมัธยมศึกษาสายสามัญดังกล่าวนี้ล่วงหน้าไปก่อนประกาศแผนการศึกษาชาติแห่งหนึ่ง ที่โรงเรียนพญาไท ถนนศรีอยุธยา อธิบดีท่านหนึ่งกล่าวว่าโรงเรียนประเภทนี้ก็คือมหาวิทยาลัยของประชาชนในชนบทนั่นเอง

กระทรวงศึกษาธิการได้ฟื้นฟูงานแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียนขึ้นอีก เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๙๒ หลังจากที่ได้หยุดหายเงียบไปเป็นเวลาถึง ๒๕ ปี และในปีต่อมาคุรุสภา

ได้ฟื้นฟูกิจการดนตรีและละครของสามัคยาจารย์สมาคมให้มีชีวิตกลับขึ้นมาใหม่

ถึงต้นปี พ.ศ. ๒๔๙๔ กระทรวงศึกษาธิการจัดการประชุม แบบที่เรียกกันว่าสัมมนา เป็นครั้งแรกในประเทศไทย ว่าด้วยเรื่องการศึกษาประชาบาล จัดตามแบบสัมมนาที่ผู้เขียนจัดที่ไมซอร์ แต่ยังมิได้ใช้ศัพท์ "สัมมนา" จึงเรียกว่า "การประชุมค้นคว้าอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล" ใช้เวลาประชุม ๔๔ วัน ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงถนนประสานมิตร เริ่มต้นในวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๔ พร้อมกับเปิดหอนอนหลังที่สองของโรงเรียน องค์การศึกษาฯ สหประชาชาติได้ส่งผู้แทนมาร่วมในพิธีเปิดการประชุมและส่งสาส์นมาด้วย

ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔ มีการประชุมส่วนภูมิภาคขององค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ ว่าด้วยเรื่อง "คณะกรรมการแห่งชาติ" ของรัฐสมาชิกในอาเซีย ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นการประชุมนานาชาติครั้งแรกที่กระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่จัดเตรียมงาน การเตรียมงานก่อนการประชุมมีความยุ่งเหยิงปั่นป่วนมากพอใช้ ทั้งภายในกระทรวงศึกษาธิการและนอกกระทรวง สาเหตุของความ

ยุ่งยากนั้น เกี่ยวกับการเมืองด้วย และผู้ที่เดือดร้อนมากคนหนึ่งคือ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ในตำแหน่งหน้าที่ทางสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ท่านเป็นที่ปรึกษาของคณะผู้แทนไทยที่จะเข้าประชุมอยู่ด้วย เมื่อเชิญท่านมาประชุมในขั้นเตรียมงาน พอท่านทราบว่า มีอุปสรรคอยู่เช่นไร ท่านก็ตกใจถึงกับกล่าวว่า จะประชุมกันอย่างไรได้ และได้พยายามช่วยเหลือเป็นที่ปรึกษาอย่างแท้จริง ในที่สุดก็ได้แก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ จนพอจะเรียบร้อยไปได้ เปิดประชุมในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน กระทรวงศึกษาธิการจัดให้มีการแปลแบบ "แปลทันใจ" เป็นครั้งแรก ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาของการประชุมร่วมกับภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศสด้วย นายจอน ดับเบิลยู. เทเลอร์ รองผู้อำนวยการใหญ่ขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ มาพักอยู่ที่บ้านพิษณุโลก ซึ่งขณะนั้นยังมีนามว่า "บ้านสันติภาพ"

พอถึงวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ยังอยู่ในระหว่างการประชุมนานาชาติดังที่กล่าวมานั้น คณะทหารมี พลเอก ผิน ชุณหะวัณเป็นหัวหน้า ยึดอำนาจการปกครอง ยุบสภาผู้แทนราษฎร ยุบคณะรัฐมนตรี และประกาศให้นำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.

๒๔๗๕ กลับมาใช้ คณะบริหารประเทศชั่วคราว ได้ประกาศตั้งคณะรัฐมนตรีชั่วคราวขึ้นในวันเดียวกัน จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ยังคงเป็นนายกรัฐมนตรี แต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการนั้น เปลี่ยนกลับมาเป็น พลเอก มังกร พรหมโยธี

ขณะนั้น พลเอกมังกร พรหมโยธี ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สวิตเซอร์แลนด์ และกำลังอยู่ในขบวนเสด็จพระราชดำเนินกลับมากรุงเทพฯ โดยทางเรือ เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงท่าราชวรดิษฐ ในวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ เวลา ๑๔.๐๐ น. หลังจากพิธีเปิดงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการเพียง ๔ ชั่วโมง

ต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ นั้น มีงานมาก มีงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน ดังที่กล่าวแล้ว แล้วก็ถึงงานเฉลิมพระชนมพรรษา ต่อด้วยงานฉลองวันรัฐธรรมนูญ ซึ่งหลายหน่วยต้องจัดร้าน รวมทั้ง "ร้านสิทธิมนุษยชน" และจะมีเปิดหน่วยสอนคนหูหนวกในวันที่ ๑๐ ซึ่งตรงกับวันรัฐธรรมนูญ และวันครบรอบ ๓ ปี แห่งวันประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน นั้น ส่วนการประชุมนานา

ชาติ ขององค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ก็ดำเนินการอยู่ ซึ่งหมายความว่าต้องร่วมประชุม ทำงาน ดูแลให้เรียบร้อย ต้องพาไปชมสถานที่ที่ควรชมทั้งในและนอกกรุงเทพฯ ต้องจัดเลี้ยง รับเลี้ยงและจัดการแสดงละครด้วย

กระทรวงศึกษาธิการว้าเหว่ที่ไม่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงในตอนแรก ครั้น พลเอกมังกร พรหมโยธี ตามเสด็จพระราชดำเนินกลับถึงพระนครแล้ว ผู้เขียนและข้าราชการอีกหลายคนก็ได้รีบไปหาท่านที่บ้าน เพื่อแสดงความยินดีที่ท่านกลับมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอีก ทุกคนหวังที่จะได้ฟังท่านกล่าวว่ายินดีที่จะได้มาร่วมงานกันอีก หรืออะไรทำนองนั้น แต่ตรงกันข้าม ท่านพูดออกมาทันทีว่าท่านจะไม่ไปทำงาน เพราะจะตั้งท่านเป็นอะไรไม่เห็นมีใครทาบทามหรือหารือท่านก่อน ท่านไม่พอใจที่โยกย้ายกันอย่างง่าย ๆ

อย่างไรก็ดี ใจของเรามาขึ้นเป็นกอง เมื่อเห็นท่านไปเยี่ยมงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน เมื่อคืนวันเฉลิมพระชนมพรรษา แปลว่าท่านยังคิดถึงกระทรวงศึกษาธิการอยู่ รุ่งขึ้นวันที่ ๖ ธันวาคม เป็นงานวันสุดท้าย ผู้เขียน

จึงถือโอกาสเชิญท่านมาแจกรางวัลและของที่ระลึก และท่านก็รับเชิญ

พวกเราไม่ทราบว่าในระยะ ๕ วันที่ผ่านมา พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้ไปพบท่านนายกรัฐมนตรีและพูดกันว่าอย่างไรหรือไม่ และเราก็ไม่อาจเดาว่าท่านนายกรัฐมนตรีเป็นห่วงงานกระทรวงไหน อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๖ ธันวาคม นั้นเอง มีประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และอีก ๒ วันต่อมา คือ เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม มีประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ซึ่งย่อมไม่ใช่คณะรัฐมนตรีชั่วคราวอีกต่อไป่ มีเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีว่าการหลายกระทรวง แต่พลเอกมังกร พรหมโยธี ยังคงได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในวันเดียวกันนั้นเอง เริ่มงานฉลองวันรัฐธรรมนูญ ตอนค่ำหัวหน้าคณะผู้แทนไทยจัดเลี้ยงหัวหน้าคณะผู้แทนรัฐสมาชิกอื่น ๆ ณ ร้านราชธานี ในงานฉลองวันรัฐธรรมนูญ และท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้มาร่วมด้วย หัวหน้าคณะผู้แทนต่างประเทศนั้น มีบุคคลชั้นรัฐมนตรีอยู่ด้วย เป็นอันว่าเขาได้แลเห็นและทราบว่าเมืองไทยก็มีรัฐมนตรีอยู่เหมือนกัน

ฉากหลัง

พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เข้ามาบริหารราชการ ณ เวทีเดิมอีกวาระหนึ่ง มีการจัดตั้งคณะรัฐบาลใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ สืบเนื่องจากการที่ได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญใหม่ คือฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๙๕ แต่ทางกระทรวงศึกษาธิการไม่รู้สึกว่าเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เพราะนายกรัฐมนตรีก็คนเดิม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็คนเดิมเช่นเดียวกัน รัฐบาลชุด ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๕ นี้เป็นรัฐบาลที่มีอายุยาวนานที่สุดในประวัติการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย คือ อยู่ถึง ๔ ปี ๑๑ เดือน กับ ๒ วัน นานกว่ารัฐบาลชุดปฏิวัติของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ท่านรัฐมนตรีว่าการเริ่มงานทันที เริ่มด้วยให้ผู้เขียนบันทึกเรื่องราวของ "มูลสารศึกษา" มาให้ท่านอ่านอย่างละเอียด ท่านต้องการศึกษาเพราะได้จากไปเล่นละครโรงอื่นเสียระยะเวลาหนึ่ง หลักการของ "มูลสารศึกษา" มีอยู่ว่า การศึกษาเท่านั้นที่จะแก้ไขสภาพเศรษฐกิจและ

สังคมในชนบทให้ดีขึ้นได้ จะต้องส่งครูไปอยู่ปะปนกับชาวบ้านในชนบท เพื่อสอนผู้ใหญ่ในหมู่บ้านทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ให้มีความรู้ที่เบ็นสาระเบื้องต้น เกี่ยวกับการศึกษา สังคม การเกษตร อนามัย และการเรือน ในการนี้จะต้องตั้งศูนย์อบรมครูและเจ้าหน้าที่ขึ้นก่อน เมื่อท่านทราบเรื่องดีแล้ว ท่านก็ได้สนับสนุนเต็มที่ งานนี้เกี่ยวกับองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติโดยตรง และเกี่ยวกับองค์การชำนัญพิเศษของสหประชาชาติอีกหลายองค์การต่างก็จะให้ความช่วยเหลือ

การเตรียมการในเรื่องนี้เสียเวลานานมาก เพราะเบ็นเรื่องใหญ่ การเลือกที่ตั้งศูนย์อบรมนั้น เลือกที่จังหวัดชลบุรีก่อน แต่เจ้าหน้าที่ขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติที่มาช่วยสำรวจ ไม่เห็นด้วยเพราะสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านดีเกินไป ไม่มีบัญหาที่จะต้องแก้มากนัก จึงเปลี่ยนเบ็นจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้น "ศูนย์อบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี" ซึ่งมีชื่อเรียกโดยอักษรย่อว่า ศ.อ.ศ.อ. จึงเกิดขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เรื่องนี้เบ็นเรื่องใหญ่ทราบกันอยู่ว่าเบ็นแผนงานที่สำคัญ ศูนย์อบรมของเรา

จะเป็นแห่งที่สามในโลกต่อจากเม็กซิโก และอียิปต์ ทำดีหรือไม่ดีอย่างไรก็จะปรากฏแก่สายตาของโลก เราจึงได้จัดพิธีต่าง ๆ ให้ใหญ่โตสมกับงาน และเชิญท่านรัฐมนตรีว่าการไปวางศิลาฤกษ์ตึกอำนวยการ เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ ท่านได้เดินทางไปโดยรถไฟ ส่วนท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการนั้น ท่านเป็นทหารอากาศ ท่านเดินทางไปโดยเครื่องบิน ขณะนั้น นายโทเรส บอเด็ต ผู้อำนวยการใหญ่ขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ และเป็นเจ้าของเรื่อง "มูลสารศึกษา" ได้ลาออกจากตำแหน่งเสียแล้ว นายจอน ดับเบิลยู. เทเล่อร์ ผู้รักษาการได้ส่งเจ้าหน้าที่มาร่วมงาน และตนเองก็ได้โทรเลขมาแสดงความหวังดีเรื่อง ศ.อ.ศ.อ. นี้สำคัญมาก เราทราบในระยะต่อมาว่าสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดบรมนิวาส ได้กล่าวว่า ท่านสังหรณ์อยู่ว่า ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่สอง จะมีอะไรดีเกิดขึ้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ท่านก็ไม่ทราบว่าอะไร แต่เมื่อเราสร้างกิจการ ศ.อ.ศ.อ. ขึ้น ท่านบอกว่า ศ.อ.ศ.อ. นี่เอง

พิธีเปิดอาคารอำนวยการและกิจการ ศ.อ.ศ.อ. เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ยิ่งคึกคักกว่าวันวาง

ศิลาฤกษ์ พลเอกมังกร พรหมโยธี เดินทางโดยรถไฟไปเป็นประธานในพิธี ออกจากกรุงเทพ ฯ เป็นขบวนใหญ่ นับได้ถึง ๕๓ คน ในจำนวนนี้มีชาวต่างประเทศ ๒๑ คน เป็นผู้แทนองค์การต่างประเทศทั้งในและนอกเครือสหประชาชาติและภริยา ใช้รถ บ.จ.พ. ๔ รถ บ.น.ท. ทั้งคันและ บ.น.อ. และรถนั่งชั้นที่ ๑ อีกบางส่วน เวลารับประทานอาหารในรถไฟได้จัดให้ผู้แทนองค์การต่างประเทศทั้งหลายผลัดเปลี่ยนไปรับประทานในรถ บ.จ.พ. ๔ ต่างก็เห็นเป็นเกียรติทั่วกัน ถึงจังหวัดนครราชสีมา มีผู้แทนราษฎร และข้าราชการร่วมสมทบเดินทางไปอีก

พิธีเปิด ศ.อ.ศ.อ. วันนั้น มีพิธีสงฆ์ อ่านรายงาน ท่านรัฐมนตรีกล่าวตอบและเปิดป้ายซึ่งเป็นของปกติ นอกจากนั้นผู้แทนองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติอ่านสาส์นของผู้อำนวยการใหญ่ ผู้แทน F.O.A. (USAID เดิม) และผู้แทน U.N.T.A.A. กล่าวสุนทรพจน์ ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ทำการสอนอบรมครูเป็นปฐมฤกษ์ ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้แทนองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ และผู้แทน F.O.A. ปลูกต้นชัยพฤกษ์คนละต้น ซึ่งขณะนี้ยังงอกงามดี

ระหว่างพิธีฝนตกลงมาเล็กน้อย นับว่าฤกษ์ดีตามคติของไทยเรา แต่ตอนบ่ายเคราะห์ร้าย รถคันใหญ่ในขบวนผู้มีเกียรติทั้งหลายคว่ำลง บาดเจ็บกันเล็ก ๆ น้อยๆ หลายคน ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ รวมทั้ง นายอภัย จันทวิมล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันด้วย ส่วนน้อยคือท่านผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี ปลัดเทศบาล ฝรั่งหนึ่งคน และแหม่มหนึ่งคน ต้องนำตัวส่งโรงพยาบาลโดยเฮลิคอปเต้อร์บ้าง และให้ตามหมอมาที่สถานีรถไฟ่โดยเฮลิคอปเต้อร์

กิจการของ ศ.อ.ศ.อ. ได้ผลดี เป็นอย่างยิ่ง พลเอกมังกร พรหมโยธี ไปตรวจงานแล้วก็มีความพอใจ ได้ไปค้างในหมู่บ้านที่บ้านหนองไหล เพื่อดูการปฏิบัติงานของครูและเจ้าหน้าที่ซึ่งอยู่ระหว่างการฝึก ครู และเจ้าหน้าที่เหล่านี้เมื่อจบการศึกษาจาก ศ.อ.ศ.อ. แล้ว จะมีชื่อว่า "สารนิเทศก์" ย่อมาจาก "มูลสารศึกษานิเทศก์" พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม ศ.อ.ศ.อ. ครั้งหนึ่ง

เมื่อท่านพลเอกมังกร พรหมโยธี มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการครั้งหลังนี้ เรากำลังเตรียมการจัดงานฉลอง

วันครบรอบ ๖๐ ปี ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนากระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๙๕ กระทรวงศึกษาธิการได้นำความกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาเพื่อเป็นสิริมงคล เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะในอดีตไม่มีพระมหากษัตริย์รัชกาลใด ๆ ได้เคยเสด็จพระราชดำเนินมายังกระทรวงศึกษาธิการเลย แต่คราวนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินมาถึงสองครั้งในวันเดียวกัน ตอนเช้าเวลา ๑๐.๓๐ น. เสด็จพระราชดำเนินมาให้ข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอ่านรายงานกราบบังคมทูลแล้วมีพระราชดำรัสตอบ ตอนกลางคืนเวลา ๒๑.๕๕ น. เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการแสดงที่หอประชุมกระทรวงศึกษาธิการที่สร้างขึ้นใหม่ให้ทันงานนี้ ข้าราชการ ครู และนักเรียนแสดงถวายทอดพระเนตร การแสดงที่จัดถวายทอดพระเนตรนั้น เริ่มด้วย "รำนวรัตนา" ถวายพระพร และละครพูดเรื่อง "หัวใจทอง" ของปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ข้าราชการที่แสดงนั้นมีทุกกรมในกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้ง นายนาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ นายอภัย จันทวิมล ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวง

ในภายหลังทั้งสองคน ทั้งนี้ มิใช่ว่าแสดงละครจึงได้ดีเป็นปลัดกระทรวง แต่เพราะเลือกคนดีเป็นตัวละครในการแสดงครั้งสำคัญนั้น

ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้มาดูการแสดงตั้งแต่วันซ้อม ท่านวิตกอยู่อย่างเดียว คือ วิตกว่า ละครจะยาวเกินไป และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินกลับเสียตั้งแต่ยังไม่จบเรื่อง แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ประทับทอดพระเนตรอยู่จนจบ ละครเรื่อง "หัวใจทอง" นี้เปลี่ยนฉากสามครั้งโดยไม่ต้องปิดม่านหน้าเวที เสด็จพระราชดำเนินกลับเวลา ๒๓.๕๕ น.

นอกจากเสด็จพระราชดำเนินสองครั้งแล้ว งานวันนั้นยังมีพิธีสงฆ์ พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ เจริญพระพุทธมนต์และถวายภัตตาหารเพล ท่านนายกรัฐมนตรีมาประกอบพิธีเปิดหอประชุมและตึกกรมสามัญศึกษา เปิดพิพิธภัณฑ์การศึกษา ซึ่งถ้าเป็นสมัยปัจจุบันคงเรียกว่านิทรรศการ พลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการกล่าวคำปราศรัยแก่ข้าราชการ สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตรแสดงพระธรรมเทศนา พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภ

พฤฒิยากร อดีตเสนาบดีทรงแสดงปาฐกถา โรงเรียนต่างๆ ออกร้านภายในบริเวณกระทรวง ข้าราชการบำนาญจำนวนมากมาร่วมงาน ท่านหนึ่งมาในงาน กลับไปแล้วรุ่งขึ้นเขียนจดหมายมาแสดงความยินดีว่า ไม่มีการเบิดฟลอร์ลีลาศ

งานฉลองกระทรวงนี้ จัดถึงสามวันสามคืน ละครนั้นนอกจาก "หัวใจทอง" ก็ยังมีเรื่องอื่นอีกรวมทั้งเรื่อง "บ่อยใหม่" ของท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ผู้เคยเป็นทั้งเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงนี้ มีพิธีไหว้ครู การอภิปราย แสดงดนตรี ประกวดเรียงความเรื่อง "ความสำคัญของการศึกษาประชาบาล" วันสุดท้ายมีโต้วาทีเรื่อง "การศึกษาในประเทศไทยก้าวหน้าช้าเกินไป" ผู้จัดตั้งใจจะให้ท่านรัฐมนตรีได้ฟังเพื่อยั่วยุให้ท่านสนับสนุนให้งานก้าวหน้าเร็วขึ้นอีก เชื่อแน่ว่าถ้าท่านได้ฟังท่านคงจะชอบ แต่ท่านไม่ได้ฟัง เพราะในวันนั้นรัฐบาลแถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อขอความไว้วางใจตลอดวัน กลายเป็นท่านผู้แทนราษฎรทั้งหลายที่มีโอกาสยั่วยุท่านรัฐมนตรี ไม่ทราบว่าท่านชอบหรือไม่ แต่ที่จริงก็ดีเหมือนกัน ฉลองกระทรวงเป็นการใหญ่แล้วก็มีนโยบายที่จะปฏิบัติต่อเนื่องกันเป็นเวลาหลายปี

เป็นที่สังเกตว่า นโยบายที่รัฐบาลแถลงต่อสภาผู้แทนราษฎรครั้งนี้มีความสำคัญมาก ด้วยได้ยกการศึกษาขึ้นเป็นเหตุที่จะได้มาซึ่ง "ผลทั้งมวล" ผู้เขียนจึงขอคัดนโยบายตั้งแต่ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๙ มาไว้ ณ ที่นี้ด้วย

๑. รัฐบาลนี้จะเชิดชูทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา และให้ความช่วยเหลือแก่ศาสนาอื่น

๒. รัฐบาลนี้มีเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะผดุงรักษาระบอบประชาธิปไตย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เทิดทูนพระมหากษัตริย์บรมราชจักรีวงศ์อันเป็นที่เคารพสักการตลอดไป

๓. รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการวัฒนธรรม ทั้งในทางคติธรรม นิติธรรม วัตถุธรรมและสหธรรม ให้เป็นประเพณีประจำชาติยิ่งขึ้น

๔. รัฐบาลนี้จะส่งเสริมไมตรีอันมั่นคงกับนานาประเทศและปฏิบัติตามพันธกรณีระหว่างประเทศ เชิดชูอุดมคติของสหประชาชาติ และยึดมั่นอยู่ในฝ่ายเสรีประชาธิปไตยต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ผู้รุกรานเพื่อความยุติธรรมสันติสุข

๕. รัฐบาลนี้จะตระเตรียมสรรพกำลังของชาติและสร้างกำลังรบสำหรับป้องกันรักษาราชอาณาจักร เพื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่จะมารุกรานประเทศชาติไทยให้ดีที่สุด

๖. รัฐบาลนี้จะเคารพต่อหลักการเสรีภาพ สมภาพ ภราดรภาพ นอกจากจะดำเนินตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแล้ว รัฐบาลนี้จะเคารพยึดถือปฏิญญาสากลของสหประชาชาติ ว่าด้วยสิทธิของมนุษยชน ในการบริหารราชการแผ่นดินด้วย

๗. รัฐบาลนี้จะขยายการส่งเสริมช่วยเหลือประชาราษฎรในการอนามัยและการรักษาพยาบาล รวมทั้งการช่วยเหลือประชาราษฎรทางสวัสดิการให้ทวียิ่งขึ้น

๘. รัฐบาลนี้จะขยายการส่งเสริมให้เศรษฐกิจของชาติมีความเจริญรุ่งเรืองโดยเร็ว เพื่อสร้างความผาสุกให้แก่ประชาราษฎรทั่วหน้า โดยอาศัยการสหกรณ์เป็นหลักสำคัญ และจะปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดินทางเศรษฐกิจดังต่อไปนี้

ก) ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือประชาราษฎรในเรื่องการแนะนำ การหาทุนและเครื่องจักรทุ่นแรงให้ทวีมากยิ่งขึ้นตามกาลสมัย

ข) ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือให้ประชาราษฎรมีที่ดินและเคหสถานบ้านเรือนเป็นกรรมสิทธิ์ของตนตามควรแก่อัตภาพ

ค) ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือการประกอบอาชีพของประชาราษฎรในการผลิตพืชพันธุ์ ธัญญาหาร สำหรับมนุษย์และสัตว์ ตลอดทั้งการเลี้ยงสัตว์ให้เป็นผลดี ดังเช่น การชลประทาน ปุ๋ย พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เหล่านี้เป็นต้น

ฆ) ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือการอุตสาหกรรมของรัฐและเอกชนที่ทำด้วยวัตถุดิบในประเทศให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ตลอดจนการอุตสาหกรรมในครอบครัวด้วย

ง) ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือให้ผู้ผลิตขายผลิตผลของตนได้ราคาที่สมควรและให้ผู้บริโภคหาซื้อสินค้าได้สะดวกในราคาพอเหมาะสม จะวางวิธีการติดต่อระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคให้ถึงกันสะดวกใกล้ชิด การกำหนดราคาด้วยการปิดป้ายราคาสินค้า การตั้งฉางและคลังสินค้า จะให้ผลดีสมปรารถนาในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งรัฐบาลนี้จะขยายการส่งเสริมช่วยเหลือยิ่งขึ้นต่อไปพร้อมด้วยมีประสิทธิภาพด้วย

จ) ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือความสะดวกในการขนส่ง การสื่อสาร และการสัญจรไปมาให้ดียิ่งขึ้น

ฉ) รัฐบาลนี้จะรักษาค่าของเงินตราไทยให้มีเสถียรภาพตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยเงินตราตามเหตุผลที่สมควร

๙. เพื่อให้ได้ผลทั้งมวลที่กล่าวมานี้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลนี้จะให้การศึกษาและอบรมศีลธรรมอันดีแก่ประชาราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอาชีวศึกษา การพลศึกษา จะได้ขยายโรงเรียนเพิ่มครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประชาบาล

ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นทหาร ท่านจึงมีนิสัยเด็ดขาด เป็นผู้มีอำนาจและใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดอยู่เป็นปกติ แต่ขณะเดียวกันท่านก็ชอบสนุกและวางตนเป็นกันเองกับข้าราชการ ท่านชอบพูดยั่วข้าราชการด้วยถ้อยคำแรง ๆ ที่ทำให้คนรู้สึกตัว และมีมานะที่จะแก้ไขข้อบกพร่อง เช่นเมื่อท่านมีข้อราชการจะสั่งหรือหารืออธิบดี เชิญอธิบดีมาก็ไม่อยู่ ให้เชิญผู้ช่วยอธิบดีมาแทนก็ไม่อยู่ ท่านก็พูดว่า "ไปเชิญภารโรงมา" อีกกรณีหนึ่งเกี่ยวกับโรงเรียนรัฐบาล ตามปกติการก่อสร้างโรงเรียนรัฐบาลนั้นต้องกระทำโดยประหยัด และงบประมาณค่าดำเนินการก็มีไม่มากนัก ความบกพร่องจึงมักจะมีอยู่ไม่มากก็น้อย

ท่านเห็นว่าโรงเรียนของเราไม่ค่อยดี ท่านก็กล่าวให้เรา ฟังว่า "คนไทยทั้งประเทศหมดปัญญาแล้ว ต้องพึ่งฝรั่ง จึงจะทำได้" ผู้เขียนตอบไปว่า "คนไทยทำได้สิครับ ถ้าได้ งบประมาณเป็นพิเศษสักหน่อยก็ทำได้" ต่อจากนั้นการก่อ สร้างโรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่งก็ทำกันอย่างเงียบ ๆ โดยไม่พึ่งฝรั่งเลย พอเสร็จก็เชิญท่านมาเปิด มีพิธีเปิดเมื่อ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ นั่นคือโรงเรียนประถมสาธิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพ ขนาดที่ท่านต้องการ คณบดีคณะครุศาสตร์ ของมหาวิทยาลัย แห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกามาเยี่ยม บอกว่ามาคราวนี้คิดว่าจะ มาบอกว่าควรทำอะไรอย่างไร แต่เมื่อมาเห็นเข้าจริง ๆ แล้ว ก็ต้องจดบันทึกเอากลับไปบ้าง

เมื่อพลเอกมังกร พรหมโยธี มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งหลังนี้ รู้สึกว่าบรรยากาศของ การทำงานและการประชุมอธิบดีเปลี่ยนไปมาก ท่านรัฐมนตรี สนใจในการศึกษาหลายด้าน และต้องการให้ทำงานกันอย่าง ละเอียดถี่ถ้วนและรวดเร็ว ท่านมาประชุมอธิบดีครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ หลังจากที่ท่านเริ่มมา นั่งทำงานเพียง ๙ วัน การประชุมอธิบดีนั้นบางครั้งก็ประชุม

๓ วันติดต่อกันจนกว่าจะเสร็จเรื่อง สมัยนั้นเริ่มจะรู้สึกกันอย่างจริงจังว่า บ้านเมืองขาดอะไรหลายอย่าง คำว่าขาดนี้ก็หมายความว่ามีไม่พอนั่นเอง ขาดน้ำ ขาดไฟ ขาดถนนหนทาง ขาดโรงพยาบาล และขาดสถานที่เรียน และที่ลำบากมากก็คือ กระทรวงการคลังขาดเงินเสียด้วย เรื่องขาดสถานที่เรียนนั้นเป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการจะต้องแก้ไข มีการประชุมกันที่กระทรวง แล้วผู้เขียนและอธิบดีก็ได้รับคำสั่งให้ไปชี้แจงในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ เพื่อท่านนายกรัฐมนตรีและท่านรัฐมนตรีทั้งหลายจะได้เข้าใจแจ่มแจ้งว่าขาดแคลนและมีความจำเป็นอยู่อย่างไร แต่ชี้แจงแล้วก็ไม่รู้สึกว่าจะได้ผลอย่างไร เพียงแต่ได้ซุปรับประทานแก้หิว การประชุมสมัยนั้นทั้งที่ทำเนียบและที่กระทรวงศึกษาธิการไม่ค่อยจะคำนึงถึงเวลาอาหารกลางวันเท่าไรนัก

สองสัปดาห์ต่อมาได้ทราบว่าท่านนายกรัฐมนตรี จะให้งบประมาณพิเศษปีละ ๗๕ ล้านบาท ๒ ปี เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนทั่วประเทศ ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธีจึงสั่งผู้เขียนให้ทำโครงการอย่างรีบด่วน แต่เมื่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรีมีหนังสือยืนยันมติคณะรัฐมนตรีมา ไม่มีคำว่า

"ปีละ" เป็นอันว่าได้เพียง ๗๕ ล้านบาท โครงการซึ่งทำ อย่างรีบด่วนนั้นก็เสร็จแล้ว คือ เสร็จเมื่อ ๒.๐๐ น. ของคืน วันที่ได้รับคำสั่ง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องแบ่งให้กรมวิสามัญศึกษา กรมสามัญศึกษา และกรมอาชีวศึกษาไปเท่าๆ กัน กรมละ ๒๕ ล้านบาท โดยมอบหมายให้ไปตัดรายการใน โครงการนั้นเอาเอง ตามที่คิดว่าชี้แจงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีไม่ได้ผลนั้นผิดไปเสียแล้ว เราไม่ได้มีโอกาสทราบ ว่าเมื่อ เราออกมาจากที่ ประชุม แล้ว ท่าน รัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการพูดว่าอย่างไร และท่านรัฐมนตรีอื่น ๆ พูดว่าอย่างไร

ยิ่งกว่าได้เงิน ๗๕ ล้านบาทเสียอีก ผู้เขียนเข้าใจว่า การที่คณะรัฐมนตรีได้ทราบถึงความเดือดร้อน ที่ขาดสถานที่เรียนนั้น เป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดระบบปิดแสตมป์ เพื่อการกุศลศึกษาและสาธารณสุข ในต้นปี พ.ศ. ๒๔๙๖ เงินที่ได้รับนั้นเรียกกันติดปากในสมัยนั้นว่าเงิน ก.ศ.ส. ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เชิญหัวหน้ากอง และเจ้าหน้าที่การเงินของทุกกระทรวงทบวงกรม มาประชุมที่กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ มากันจนแน่นห้องประชุม และท่านได้ลงแรงชี้แจงและขอ

ความร่วมมือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ผลที่ได้รับคือ โรงเรียนและอาคารเรียนได้เกิดขึ้นอีกมากมายหลายแห่งทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ที่ได้งบประมาณก็สร้างด้วยเงินงบประมาณ ที่ไม่ได้ก็สร้างด้วยเงิน ก.ศ.ส. เท่ากับว่าได้งบประมาณปีละสองยอด โรงเรียนที่สร้างขึ้นใหม่ที่เห็นอยู่ใกล้ ๆ ก็มีโรงเรียนวัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี โรงเรียนวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และโรงเรียนพิบูลอุปถัมภ์ ลาดพร้าว เป็นต้น โรงเรียนวัดพระศรีมหาธาตุนั้น จะสร้างกันเร็ว ๆ สถาปนิกเขียนแบบไม่ทัน ไปเอาแบบของโรง-เรียนวัดเขมาภิรตารามมาใช้จึงเห็นอาคารหักมุมอยู่เช่นนั้นซึ่งก็งดงามดี แต่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า ที่วัดเขมาภิรตารามสร้างให้เป็นแนวตรงไปไม่ได้ เพราะที่ดินบังคับ

การเปิดโรงเรียนใหญ่ ๆ ที่สร้างขึ้นนั้น พลเอกมังกร พรหมโยธี เปิดเองบ้าง เชิญท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเปิดบ้าง เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๔๙๗ เชิญท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไปเปิดโรงเรียนหลายหลังที่จังหวัดลพบุรี ทั้งที่ในเมืองและที่โคกกะเทียม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอ่านรายงานครั้งเดียว ท่านนายก

รัฐมนตรีก็กล่าวตอบครั้งเดียว แล้วก็ไปเยี่ยมโรงเรียนนั้น ๆ เท่ากับว่าได้เปิดแล้ว จบลงที่โรงเรียนมัธยมที่โคกกะเทียม โรงเรียนที่โคกกะเทียมแห่งนี้ เดิมมีโครงการและแผนผังใหญ่โต กะว่าจะให้รับนักเรียนได้ถึงหมื่นคน ชาย ๘ พัน หญิง ๒ พัน ประชุมหารือวางแผนกันหลายครั้งระหว่างเจ้าของโครงการและเจ้าหน้าที่ที่จะดำเนินการ ในที่สุดเจ้าหน้าที่ที่จะดำเนินการบอกว่าทำไม่ได้ ถึงทำได้ก็ไม่ดี เพราะใหญ่เกินไป นอกจากนั้นอาคารบางหลังตามแผนผัง ก็สร้างไม่ได้ เพราะไปโดนภูเขาเข้า จึงตกลงทำแต่พอประมาณ

สมัยนั้นบางแสนกำลังพัฒนาเป็นที่ตากอากาศ ทางชายทะเลฝั่งตะวันออก แข่งกับหัวหินทางฝั่งตะวันตก ผู้ที่มีรายได้น้อยสามารถจะไปเที่ยว อาบน้ำทะเล เดินเล่น รับประทานอาหาร และกลับได้ในวันเดียว ผู้ที่มีรายได้ปานกลางอาจไปเช่าบังกะโลอยู่ ส่วนผู้ที่มีรายได้มากหน่อยก็พากันไปจับจองที่ดินสร้างบ้านพักชายทะเล เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง รวมทั้งท่านนายกรัฐมนตรี และท่านรัฐมนตรีของเราด้วย แต่ท่านมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น เพราะท่านคงจะนึกถึงการศึกษาอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงจัดหาที่ทางให้สร้างโรงเรียน สถานศึกษาเกิดขึ้นเป็นลำดับ คือโรงเรียนพิบูลบำเพ็ญ

เป็นตึกสองชั้น มีระเบียงข้างห้องเรียนทั้งสองข้าง จัดสอนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น มีรถยนต์รับส่งเด็กจากชลบุรี และบางพระด้วย สถาบันการศึกษาแห่งต่อมา คือ วิทยาลัยบางแสน ได้ชื่อว่าวิทยาลัย แต่เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา รับนักเรียนชายอยู่ประจำกินนอนทั้งหมด เป็นโรงเรียนรัฐบาลกินนอนแห่งแรกของกรมวิสามัญศึกษา ในที่สุดก็เกิดสถาบันการศึกษาแห่งที่สาม อยู่รวมกันเป็นกระจุก สถาบันการศึกษาแห่งที่สามนี้ คือ วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน มีเนื้อที่กว้างขวาง ยาวกว่า ๒ กิโลเมตร ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นผู้วางศิลาฤกษ์และเปิดพร้อมกัน เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ งานเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนเป็นงานใหญ่ เชิญผู้แทนองค์การต่างประเทศจำนวนมาก เสร็จพิธีแล้ว มีเลี้ยงอาหารจีน ๒๐๐ คน ในโรงอาหารของวิทยาลัยบางแสน วิทยาลัยวิชาการศึกษาแห่งนี้เป็นสาขาของวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร รับนักเรียนที่จบประโยคมัธยมศึกษาเข้าศึกษาอยู่ประจำกินนอน เป็นเวลา ๔ ปี ศึกษาวิชาตามหลักสูตรปริญญาตรี และได้ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) ตาม

พระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๗ ด้วยเหตุนี้บางแสนสถานที่ตากอากาศชายทะเล จึงกลายเป็นศูนย์การศึกษาที่มีความสำคัญไม่น้อยไปด้วย วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกในส่วนภูมิภาคของประเทศไทยที่ให้ปริญญาแก่นิสิต ท่านรัฐมนตรีพลเอกมังกร พรหมโยธี ประสงค์จะให้เป็นเช่นนั้น ท่านกล่าวว่าใคร่จะให้ "ประสานมิตร" เป็นสาขาของ "บางแสน" ด้วยซ้ำไป ด้วยความคิดเช่นนี้จึงได้มีพิธีประสาทปริญญา กศ.บ. รุ่นที่ ๒ ที่นั้น เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีมาเป็นประธานนิสิตวิทยาลัยวิชาการศึกษาทางกรุงเทพ ฯ ต้องเดินทางไปรับปริญญาที่บางแสน

ตามที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น เมื่อ พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งแรก ท่านได้เป็นผู้ลงนามสั่งให้เปิดสถาบันฝึกหัดครู ที่ถนนประสานมิตร ซึ่งมีชื่อเรียกว่า โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร เมื่อท่านได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการครั้งหลังนี้ ท่านก็สนับสนุนให้มีหลักสูตรถึงขั้นปริญญา และออกพระราชบัญญัติคุ้มครอง

เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาลัยนี้เองที่ท่านใคร่จะให้เป็นสาขาของ "บางแสน" ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยก็ได้ปรับปรุงหลักสูตรวิชาครูขึ้นเป็นหลักสูตรปริญญา ทำให้อาชีพครูมีหน้ามีตาขึ้น และการอบรมสั่งสอนก็ควรจะเจริญตามขึ้นไปด้วย

ใช่ว่า พลเอกมังกร พรหมโยธี สนใจที่จะสร้างโรงเรียนแต่ในกรุงเทพฯ และที่หน้าด่าน เช่น ที่ลพบุรี และบางแสนเท่านั้น มีพยานหลักฐานว่า ท่านเป็นห่วงเด็กเล็กในชนบทและพยายามช่วยเหลืออยู่เป็นนิจ กรมสามัญศึกษาได้เปิดโรงเรียนประเภทศึกษาสงเคราะห์ขึ้นเป็นแห่งแรก ที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นโรงเรียนประถมศึกษารับเด็กจากท้องที่ไกลคมนาคม ที่ไม่มีโรงเรียนมาอยู่กินนอนโดยรัฐบาลออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งสิ้น และครั้งหนึ่งเมื่อเจ้าหน้าที่แสดงความห่วงใยว่า การขยายการศึกษาในชนบท โดยเปิดโรงเรียนมัธยมสามัญ ตามแผนการศึกษาชาติ เป็นไปด้วยความล่าช้า ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ก็ขวนขวายขอเงิน ก.ศ.ส. มาได้ ๒๕ ล้านบาท เพื่อสร้าง

โรงเรียนมัธยมสามัญ มีความมุ่งหมายว่าจะให้ได้โรงเรียนทุกอำเภอทั่วประเทศ ไม่เคยปรากฏมาก่อนว่า สร้างโรงเรียนจำนวนมากในครั้งเดียวเหมือนครั้งนี้ เจ้าหน้าที่กรมสามัญศึกษา วางโครงการว่า อย่างน้อยอำเภอหนึ่งจะต้องได้สี่หมื่นบาท สถาปนิกออกแบบโรงเรียนสี่หมื่นบาทให้เป็นมาตรฐาน แลเห็นที่ไหนก็จำได้

พลเอกมังกร พรหมโยธี ยังได้สนับสนุนให้สร้างโรงเรียนในท้องที่ที่ห่างไกล และทุรกันดาร กรณีนี้ คือ การสร้างวิทยาลัยหมู่บ้านที่กิ่งอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี เรื่องมีอยู่ว่าผู้เขียนได้บันทึกเสนอท่านไว้ ตั้งแต่สมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งแรก ตลอดจนรายงานไปยังคณะรัฐมนตรีว่า สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา ยังมีโรงเรียนฝึกหัดครูอีกแบบหนึ่งที่อาจเป็นประโยชน์มาก กล่าวคือ แทนที่จะรับนักเรียนจบมัธยมปีที่ ๖ (เดิม) เข้ามาศึกษาวิชาครู ๒ ปี เรารับนักเรียนที่จบเพียงมัธยมปีที่ ๓ (เดิม) จากท้องที่ในชนบทเข้ามาอยู่ประจำกินนอนและศึกษาที่โรงเรียน ๕ ปี สอนวิชาสามัญและวิชาครูส่วนหนึ่ง ให้ปฏิบัติงานเกษตรกรรมส่วนหนึ่ง และให้

ทำการงานรวมทั้งการช่างหลาย ๆ อย่างอีกส่วนหนึ่ง เมื่อนักเรียนศึกษาจบ ๕ ปีแล้ว ออกไปทำงานเป็นครูประชาบาล ก็คงจะอดนำความรู้และความชำนาญไปพัฒนาท้องที่ไม่ได้

เรื่องนี้เงียบหายไป ๔ ปี รู้สึกว่าไม่มีใครสนใจนัก แต่ภายหลังกลับมีผู้สนใจเป็นอันมาก ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี แวะไปหาผู้เขียนที่ตำบลอ่างศิลา เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ ซึ่งตรงกับวันมาฆบูชา และบอกว่าท่านอยากจะให้สร้างโรงเรียนประเภทนี้ ขอให้ช่วยดำเนินการ โรงเรียนเช่นนี้จะต้องอยู่ในชนบทและมีที่ดินกว้างขวางสำหรับงานเกษตรกรรม กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สอบถามไปยังจังหวัดหลายจังหวัด และผู้เขียนได้ไปสำรวจดู ๒ แห่ง คือ ที่อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และที่ใกล้น้ำตกนางรอง จังหวัดนครนายก ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีถนนเข้าไปถึง การสอบถามไปยังจังหวัดและการไปสำรวจไม่เป็นประโยชน์เลย เพราะ พลเอกมังกร พรหมโยธี ตัดสินในใจให้เสร็จแล้ว ให้ทำที่กิ่งอำเภอจอมบึง ท่านเคยดำริจะพัฒนากิ่งอำเภอนั้นมาครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อครั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พระนิกรบดีเป็นผู้ทราบ

เรื่องดี และรู้จักท้องที่นั้นด้วย ผู้ที่สนับสนุนให้ทำที่จอมบึงอีกหนึ่งท่าน คือ ท่านรองนายกรัฐมนตรี จอมพลผิน ชุณหะวัณ

การเตรียมงานเพื่อสร้างที่กิ่งอำเภอจอมบึงจึงเริ่มขึ้น ติดต่อกับผู้ว่าราชการจังหวัด ศึกษาธิการจังหวัด นายอำเภอ และคุณพระนิกรบดีด้วย กำหนดจะไปดูสถานที่กันก่อน แต่ต้องรอจนท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ว่าง เพราะท่านจะไปด้วย ในที่สุดก็ได้ไป เดินทางจากกรุงเทพ ฯ โดยรถยนต์ถึงราชบุรีประมาณ ๑๐๙ กิโลเมตร ใช้เวลา ๒ ชั่วโมง แต่จากราชบุรีถึงกิ่งอำเภอจอมบึง ๒๙ กิโลเมตร ใช้เวลาตั้งสองชั่วโมงครึ่ง เพราะทางเลวมาก ต้องใช้รถจี๊ปกลางซึ่งจังหวัดจัดไว้ให้ ๓ คัน ระยะใดแล่นบนถนนไม่ไหวก็เลี้ยวเข้าป่าหาทางไปจนได้ และต้องระมัดระวังมากมิฉะนั้นก็อาจถูกเหวี่ยงตกรถหรือถูกกิ่งไผ่กิ่งไม้ข่วนเอาจนเสียโฉม ท่านรัฐมนตรีท่านก็ไม่ว่าอะไร พอออกจากป่า ภูมิประเทศก็เปลี่ยนไป แลดูโล่ง น่าสบาย เมื่อเห็นสถานที่แล้วก็ตกลงว่าจะสร้างแน่ จึงเตรียมการกันต่อไปรวมทั้งเรื่องงบประมาณและการซ่อมถนนด้วย ถึงวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ท่านจอมพลผิน ชุณหะวัณ รองนายกรัฐมนตรี ไปเป็น

ประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์ ในวันนั้นเจ้าหน้าที่กำหนดให้โรงเรียนการเรือนพระนคร เป็นผู้จัดเลี้ยงอาหารกลางวัน ต้องนำอาหารไปจากกรุงเทพฯเป็นหม้อ ๆ ถนนที่พยายามซ่อมกันแล้วก็ยังไม่ดีอยู่นั่นเอง อาหารโรงเรียนการเรือนเคยอร่อยนักหนา แต่ในวันนี้บางอย่างถูกเขย่าเสียจนเป็นฟอง ต้องเททิ้ง อุตส่าห์หอบหิ้วไปกันตั้งแต่เช้าตรู่ แต่งานจัดสร้างโรงเรียนนั้นไม่ได้เสียไปด้วย ในที่สุดก็ได้เปิดโรงเรียนขึ้นสมความปรารถนา เรียกว่าวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง

แต่บรรดาสถาบันการศึกษาทั้งหลายที่ได้จัดสร้างขึ้นในสมัยที่ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการไม่มีแห่งใดที่ท่านรู้สึกภาคภูมิใจเท่าวิทยาลัยเทคนิค กรมอาชีวศึกษามีโครงการที่จะสร้างขึ้น ตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๙๕ ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี หาที่ได้ที่ถนนดินแดง แต่ไม่สู้จะพอใจ จึงหาที่ใหม่ได้ที่ทุ่งมหาเมฆ การให้นักเรียนเรียนวิชาอาชีพนั้น เป็นหน้าที่ของกรมอาชีวศึกษา แต่มีอุปสรรคนานาประการ บัดนี้ เห็นว่าการสนับสนุนอาชีวศึกษา

ขั้นมัธยมนั้น จะไปไม่ได้ไกลนัก จึงควรจัดตั้งสถาบันการศึกษาวิชาชีพในระดับที่สูงขึ้น และเป็นจังหวะที่เหมาะ เพราะประเทศไทยกำลังเร่งพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ด้วยความร่วมมือของ F.O.A. (USAID เดิม) วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ฯ ที่ทุ่งมหาเมฆก็เกิดขึ้น และเติบโตอย่างรวดเร็ว มีอาคารมากมายหลายหลัง เกือบจะเท่าจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย เปิดสอนวิชาอาชีพเกือบ ๒๐ สาขาวิชา ได้รับความนิยมจากประชาชนโดยทันที และเป็นแบบอย่างสำหรับขยายต่อไปในส่วนภูมิภาคด้วย พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้ไปดูงานการศึกษาที่ประเทศฟิลิปปินส์ครั้งหนึ่ง กลับมาบอกว่าถ้าไม่ได้ตั้งวิทยาลัยเทคนิคแล้วละจะขายหน้าเขามากทีเดียว

วิชาแขนงหนึ่งที่เปิดสอนที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ฯ คือ วิชาช่างวิทยุ เจ้าหน้าที่เสนอให้ตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ณ วิทยาลัยเทคนิคนั้น และท่านรัฐมนตรีก็อนุมัติ เป็นประโยชน์ในทางส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษานั้นอย่างหนึ่ง และนักศึกษาของวิทยาลัยที่เรียนวิชาช่างวิทยุ จะได้ฝึกฝนด้วยการปฏิบัติจริง ๆ อีกอย่างหนึ่ง

มีงานเปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งนี้ ซึ่งเรียกว่า "วิทยุศึกษา" เมื่อวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๙๗ ปลัดกระทรวงอ่านรายงาน แล้วท่านรัฐมนตรีกล่าวตอบ ไม่ออกอากาศ แล้วกดปุ่มไฟฟ้าเปิดสถานี ส่งกระแสคลื่นวิทยุกระจายเสียงเจ้าคุณพระศาสนโสภน แห่งวัดมกุฏกษัตริยาราม (สมเด็จพระสังฆราชปัจจุบัน) แสดงปาฐกถา แล้วคุรุสภาจัดแสดงละครเรื่อง "พระร่วง" ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้มากล่าวคำปราศรัยออกอากาศในวันรุ่งขึ้น ในวันพิธีมีบุคคลผู้มีชื่อเสียงของโลกมาร่วมงานด้วยสองท่าน คือเซอร์ ชารลส์ ดาร์วิน นักวิทยาศาสตร์ หลานปู่ของ "ดาร์วิน" ผู้เรืองนามที่เป็นเจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการของมนุษย์ และดร. จูเลียน ฮักซ์ลีย์ นักวิทยาศาสตร์ เคยเป็นผู้อำนวยการใหญ่ ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติคนแรก ทั้งสองท่านแสดงความหวังว่า วิทยุศึกษาของเราจะก้าวหน้า

วิทยุศึกษาก้าวหน้าจริง ๆ และ พลเอกมังกร พรหมโยธี ก็สนับสนุนเรื่อยมาทั้งโดยหน้าที่และไม่ใช่หน้าที่ ที่กล่าวว่าโดยหน้าที่ก็เพราะวิทยุศึกษาตั้งขึ้นเพื่อการศึกษา รัฐมนตรีก็ต้องสนับสนุนอยู่เอง แต่ที่ว่าไม่ใช่หน้าที่ก็คือ

ท่านมาแสดงละครออกอากาศกับเขาด้วย เรื่องมีอยู่ว่า ผู้เขียนได้แต่งบทละครสำหรับแสดงทางวิทยุกระจายเสียงขึ้นเรื่องหนึ่ง ให้ชื่อว่า "สุวัณณปัญญา" ในเนื้อเรื่องมี "ท่านผู้ใหญ่" กับผู้ติดตามเดินทางมาโดยรถยนต์ บังเอิญรถน้ำมันหมด ขณะที่คนรถไปหาซื้อน้ำมัน "ท่านผู้ใหญ่" กับผู้ติดตาม ก็ไปเดินเล่นในหมู่บ้าน พบหญิงสาวชาวชนบทเข้าคนหนึ่ง ชื่อสุวัณณา เจ้าหล่อนเฉลียวฉลาดมาก ใช้ปัญญาสร้างสถานการณ์เกลี้ยกล่อมให้ "ท่านผู้ใหญ่" ตกลงจะหางบประมาณมาสร้างโรงเรียนให้ ณ หมู่บ้านนั้น จนสำเร็จ เรื่องก็มีเพียงเท่านั้น แต่สาระในคำพูดโต้ตอบก็คงจะมีบ้างกระมัง ผู้ที่อ่านหรือฟังบทละครเรื่องนี้ย่อมจะต้องทราบแน่นอนว่า "ท่านผู้ใหญ่" และผู้ติดตามนั้น คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กับ เลขานุการรัฐมนตรีนั่นเอง จะหาตัวละครที่ไหนดีกว่า เชิญ พลเอกมังกร พรหมโยธี มาแสดงเสียเอง และท่านก็รับเชิญด้วยความรู้สึกสนุกสนานไปด้วย "สุวัณณปัญญา" ออกอากาศเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เวลา ๑๙.๑๐ น.

เซอร์ ชารลส์ ดาร์วิน กับ ดร. จูเลียน ฮักซ์ลีย์ มายังประเทศไทย ในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์ องค์การ

ศึกษา ฯ สหประชาชาติ ส่งมาตามคำขอของเรา เพื่อสำรวจและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการสอนวิทยาศาสตร์ องค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ จะหาผู้เชี่ยวชาญที่มีชื่อเสียงยิ่งกว่านี้เห็นจะไม่สำเร็จเป็นแน่ นอกจากเรื่องวิทยาศาสตร์ เซอร์ชารลส์ ยังได้เสนอบันทึกแสดงความเห็นอย่างแจ่มแจ้งเกี่ยวกับระบบการมหาวิทยาลัยของเราด้วย มีสาระสำคัญว่าควรรวมมหาวิทยาลัยทั้ง ๕ ในกรุงเทพ ฯ เข้าเป็นมหาวิทยาลัยเดียวกัน บันทึกฉบับนั้นได้เสนอขึ้นไปถึงคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีจึงแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ให้พิจารณารายละเอียดในบันทึกนั้น และเสนอข้อที่ควรปรับปรุงแก้ไข กรรมการคณะนี้ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธาน กรรมการมี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการบดี หรือผู้ที่มีตำแหน่งเทียบเท่าของ ๕ มหาวิทยาลัย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นกรรมการและเลขานุการ ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เรียกประชุมเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ หารือกันแล้วลงมติเสนอให้คณะรัฐมนตรีจัดตั้ง "สภาบริหารมหาวิทยาลัยแห่งชาติ" ขึ้น

นี่คือต้นเรื่องของสภาที่เกี่ยวกับการศึกษาซึ่งแปรเปลี่ยนตามกาลสมัย จนเป็นสภาการศึกษาแห่งชาติในปัจจุบันนี้ สภาการศึกษาแห่งชาติได้เกิดขึ้นเมื่อ พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้ออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานบำเหน็จบำนาญไปนานแล้ว แต่เมื่อคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งกรรมการของสภาก็ได้แต่งตั้งท่านด้วยผู้หนึ่ง

งานของกระทรวงศึกษาธิการพัวพันกับองค์การศึกษาฯ สหประชาชาติมากขึ้นเป็นลำดับ รัฐบาลได้ส่งตัวผู้เขียนเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นกรรมการบริหารขององค์การ เมื่อมีการประชุมสามัญครั้งที่ ๗ ที่กรุงปารีส และครั้งที่ ๘ ที่มอนติวิเดโอในอเมริกาใต้ และได้รับเลือกตั้งทั้งสองสมัย ตั้งแต่ก่อนสร้าง ศ.อ.ศ.อ. กิจการที่เกี่ยวกับองค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ นอกจากเรื่อง ศ.อ.ศ.อ. และเรื่อง เซอร์ชาร์ลส์ ดาร์วิน ดังที่ได้กล่าวแล้ว ก็มีโครงการฉะเชิงเทราซึ่งเป็นโครงการ ๑๐ ปี ปฏิบัติกันอยู่ตลอดสมัยที่ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มีเรื่องเกี่ยวกับฉะเชิงเทราอยู่เรื่องหนึ่ง คือ เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ กรมอุตุนิยมวิทยารายงานต่อท่านนายกรัฐมนตรีว่าใต้ฝุ่น Trix กำลังจะมา และมีความรุนแรง

มาก ท่านนายกรัฐมนตรีเป็นห่วงนักเรียนอยากจะให้ประกาศทางวิทยุกระจายเสียงให้ปิดโรงเรียน เพราะเกรงว่านักเรียนจะประสบอันตราย แต่ตามหารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการไม่พบ เพราะไปอยู่เสียที่ฉะเชิงเทรา เขามีงานฉลองวันสหประชาชาติกันที่นั้น

พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนประเทศไทย ไปประชุมองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติเองสองครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ประชุมวิสามัญครั้งที่ ๒ ที่กรุงปารีส และครั้งหลังใน พ.ศ. ๒๔๙๙ ประชุมสามัญครั้งที่ ๙ ที่กรุงนิวเดลี การประชุมวิสามัญที่กรุงปารีสคราวนั้นใช้เวลาเพียง ๔ วัน เพราะเรียกประชุมเพื่อเลือกตั้งผู้อำนวยการใหญ่แทน นายโทเรส บอเด็ต ที่ได้ลาออกไปเท่านั้น ผลของการเลือกตั้ง คือ ดร. ลูเธ่อร์ เอเวนซ์ ได้เข้าครองตำแหน่งที่ว่าง แต่ผลประโยชน์ที่ไทยได้รับ คือท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้มีโอกาสสร้างความสนิทสนมกับเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ขององค์การ ในการพบกับเซอร์ โรนัลด์ อาดัม เมื่อคณะผู้แทนไทยจัดเลี้ยงที่โรงแรมคาลตั้น ผู้เขียนเป็นผู้แนะนำให้รู้จักกัน ท่านเซอร์ โรนัลด์เป็นประธานกรรมการบริหาร เป็นคนอังกฤษ เป็นทหาร

และมียศเป็นพลเอก พอทราบว่าต่างก็เป็นพลเอก ท่านเซอร์โรนัลด์ ก็กล่าวอย่างสนุกสนานว่า ปารีสเป็นที่นัดพบของนายพล งานขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ นั้น ต้องมีบุคคลชั้นนายพลมาทำ งานจึงจะเดินดี

แต่งานจริง ๆ ก็มีเหมือนกัน ขณะนั้นเรื่องการจัดตั้งสถาบันระหว่างชาติว่าด้วยการค้นคว้าเรื่องเด็กกำลังอยู่ในระเบียบวาระของคณะกรรมการบริหาร ซึ่งมีผู้เขียนเป็นกรรมการอยู่ด้วยผู้หนึ่ง มีปัญหาว่าจะให้ไปตั้งในประเทศใด และประเทศไทยก็มีความสนใจอยู่เป็นอันมาก ผู้เขียนได้ขอให้ท่านรัฐมนตรี ให้ความมั่นใจแก่องค์การว่า ถ้ามาตั้งในประเทศไทยรัฐบาลไทยจะสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเต็มที่

ต้นปีต่อมา ทั้ง ดร. ลูเธ่อร์ เอเวนซ์ และ เซอร์โรนัลด์ อาดัม เดินทางมาเยี่ยมประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ มีกรรมการบริหารชาวอเมริกาได้ร่วมมาด้วยอีกคนหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการจัดเลี้ยงกลางแจ้งที่สนามหน้ากระทรวงแล้วเชิญดูการแสดงของโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ในหอประชุม ดร. ลูเธ่อร์ เอเวนซ์ และคณะได้ไปดูงานโครงการฉะเชิงเทรา ให้สัมภาษณ์ทางวิทยุ

กระจายเสียงที่ "วิทยุศึกษา" และร่วมประชุมคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยองค์การศึกษาฯ สหประชาชาติซึ่งเราจัดขึ้นเป็นพิเศษที่ศาลาสันติธรรม และท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นประธานในที่ประชุมตามตำแหน่ง การประชุมวันนั้นใช้ห้องประชุมชั้นบน ก็เรียบร้อยดี นอกจากเรื่องของธรรมชาติ คือ ฝนตกฟ้าร้องรุนแรงมาก มีเสียงรบกวนมาถึงในห้องประชุม

เรื่องสำคัญคือการลงนามในข้อตกลงเรื่องการจัดตั้งสถาบันระหว่างชาติ ว่าด้วยการค้นคว้าเรื่องเด็กที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ดร. ลูเธ่อร์ เอเวนซ์ และคณะมาถึงดอนเมืองแล้ว คณะรัฐมนตรียังไม่ได้อนุมัติให้ทำความตกลงในเรื่องนี้ แต่ก็ได้พิจารณาอนุมัติในชั่วโมงต่อมา จึงได้มีการลงนามในข้อตกลงอย่างเรียบร้อย ในที่ประชุมคณะกรรมการแห่งชาตินั้น สถาบันระหว่างชาติแห่งนี้มีความสำคัญทางการศึกษามาก และเป็นศักดิ์ศรีสำหรับประเทศ ได้เชิญท่านรัฐมนตรีมาเป็นประธานในพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ พอเปิดแล้วก็ประสาทปริญญา กศ.บ. รุ่นแรก ติดต่อเกือบจะเป็นพิธีเดียวกัน

ในระยะที่ พลเอกมังกร พรหมโยธี มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งหลังนี้ มีการปรับปรุงแบ่งส่วนราชการกรมกองต่าง ๆ หลายครั้ง เริ่มด้วยเปลี่ยนชื่อกรมประชาศึกษาเป็นกรมสามัญศึกษา และกรมสามัญศึกษาเป็นกรมวิสามัญศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับงานตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔ ต่อจากนั้นก็เรื่องตั้งกรมวิชาการ ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี สนใจเรื่องหลักสูตรและแบบเรียนมาก เมื่อเจ้าหน้าที่ประชุมกันเรื่องนี้ บางทีท่านก็เข้ามานั่งฟังการประชุมด้วย ท่านได้อนุญาตให้องค์การค้าของคุรุสภาพิมพ์เรื่อง "นโปเลียน" ที่ท่านได้เรียบเรียงขึ้นเอง เป็นแบบเรียนประเภทหนังสืออ่านประกอบเรื่องหนึ่ง

ขณะนั้น กระทรวงศึกษาธิการมีแผนงานและโครงการต่าง ๆ มากมาย เห็นว่า น่าจะตั้งหน่วยราชการให้เป็นเจ้าของเรื่อง ทำนองสำนักวางแผนการศึกษา ให้มีเจ้าหน้าที่ควบคุมโดยเฉพาะ และควรจัดให้อยู่ในระดับกรม ความคิดเรื่องกรมวิชาการจึงเกิดขึ้น และนอกจากกองการวิจัยทำหน้าที่เกี่ยวกับสถิติแผนงานและการวิจัย ก็จะให้มีกองอุปกรณ์การศึกษา

และกองเผยแพร่การศึกษาด้วย เมื่อเสนอเรื่องขึ้นมาถึงท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการและท่านรัฐมนตรีว่าการ ทั้งสองท่านเห็นว่าหลักสูตรและแบบเรียนมีความสำคัญ และจะต้องปรับปรุงกันมาก ให้เพิ่มกองตำราอีกกองหนึ่ง กรมวิชาการจึงเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ขณะเดียวกันโอนกรมการศาสนาไปอยู่ในกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งตั้งขึ้นใหม่ เรื่องวัฒนธรรมนี้ท่านรัฐมนตรีก็เกี่ยวข้องอยู่เหมือนกัน ท่านเป็นกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และเป็นประธานสำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณีด้วย ในการปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมครั้งนั้นซึ่งต้องออกเป็นพระราชบัญญัติ มีผู้เสนอให้เปลี่ยนชื่อกระทรวงเกษตราธิการ เป็นกระทรวงเกษตร และให้เปลี่ยนชื่อกระทรวงศึกษาธิการ เป็นกระทรวงศึกษา ได้ผลเพียงครึ่งเดียวตามที่ทราบกันอยู่แล้ว

ต่อมาอีกสองปี มีการยกฐานะกองฝึกหัดครู ในกรมวิสามัญศึกษาขึ้นเป็นกรม ด้วยเหตุที่การศึกษากำลังขยายตัวต้องการครูทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ กรมการฝึกหัดครูเกิดขึ้น เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ พร้อมกับวิทยาลัยวิชาการศึกษา คล้ายกับว่าเป็นลูกแฝด ส่วนกอง

เผยแพร่การศึกษานั้นได้ย้ายมาสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวง เผยแพร่วิชาครูทางวิทยุกระจายเสียงเป็นการช่วยเหลืองานครู อีกทางหนึ่ง ขณะนั้นผลิตครูประกาศนียบัตรได้ปีละประมาณ ๓,๐๐๐ คน ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ประสงค์จะให้ขยายถึง ๕,๐๐๐ คน อนึ่งท่านมีความเชื่อมั่นว่าการดนตรีเป็นศิลปที่จะกล่อมเกลานิสัยเยาวชนได้เป็นอย่างดี ท่านจึงให้ตั้งแผนกสังคีตศึกษาขึ้นในกรมวิชาการ เพื่อช่วยฝึกครูดนตรีเป็นการทดลองไปก่อนด้วย ในที่สุดถึงต้นปีการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๘ ให้ยกฐานะแผนกฝึกหัดครูมัธยมของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน และจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว วิทยาลัยทั้งสองแห่งนี้ ให้เป็นสาขาของวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ประสานมิตร วิทยาลัยวิชาการศึกษาทั้ง ๓ แห่ง ได้รับความช่วยเหลือจากมหาวิทยาลัยอินเดียนาของสหรัฐอเมริกา ทำให้สามารถปรับปรุงได้ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ อนึ่งระบบการฝึกหัดครูได้เข้ารูป ๒-๒-๒ เป็นที่เรียบร้อย กล่าวคือ นักเรียนศึกษาจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ (เดิม) มาศึกษาวิชาครู ๒ ปี ได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา

(ป.กศ.) ต่ออีก ๒ ปี หรือจบประโยคเตรียมอุดมศึกษา (เดิม) แล้วเรียน ๒ ปี ได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ป.กศ. สูง) หรืออนุปริญญาวิชาการศึกษา (อ.กศ.) ตามลำดับ ต่ออีก ๒ ปี ได้ปริญญาตรีวิชาการศึกษา (กศ.บ.) และถ้าจะต่ออีก ๒ ปี ก็จะได้ปริญญาโทวิชาการศึกษา (กศ.ม.) กรมการฝึกหัดครูเติบโตอย่างรวดเร็ว กรมอื่น ๆ ให้โอนครูอาจารย์วุฒิสูงจำนวนมาก ไปสังกัดกรมการฝึกหัดครู

การร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอินเดียนา ในการปรับปรุงวิทยาลัยวิชาการศึกษาของเรานั้น มีผลพลอยได้ในทางอื่นด้วย เจรจาเรื่องการศึกษากันจนเสร็จสิ้นแล้ว ก็พูดกันถึงเรื่องศิลป์ ความคิดเรื่องการส่งศิลปวัตถุของไทยไปแสดงในสหรัฐอเมริกาจึงเกิดขึ้น แต่เสียเวลาหลายปีกว่าจะส่งไปได้จริง ๆ

ทางด้านอาชีวศึกษางานก็ขยายไปมาก ได้เพิ่มกองขึ้นในกรมอาชีวศึกษาหลายกอง ขยายวิทยาลัยเทคนิคไปยังต่างจังหวัด และสร้างโรงเรียนขึ้นหลายแห่ง เช่น โรงเรียนช่างก่อสร้างดุสิต ซึ่งท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ไปเป็นประธานในพิธีเปิดเอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.

๒๔๙๘ เป็นต้น สมัยนั้นนิยมเปิดอาคารสถานที่และกิจการซึ่งเกิดขึ้นใหม่ในวันชาติ ผู้มีเกียรติสูงมักจะต้องแบ่งงานแยกย้ายกันไปเปิดคนละแห่งหรือสองแห่ง

ต่อจากอาคารสถานที่ ครู แล้วก็ถึง แบบเรียน ขณะนั้น แบบเรียนมีคุณภาพอยู่ในระดับที่จะเรียกว่าสูง ก็ไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบสอนอ่านภาษาไทย สำหรับชั้นประถมศึกษา เพราะยึดนโยบายประหยัดอย่างถึงขนาด แบบเรียนจะต้องมีราคาต่ำ เพื่อลดค่าครองชีพ ในเมื่อประชาชนจำนวนไม่น้อยเที่ยวเตร่จับจ่ายใช้สอยกันอย่างพุ่มเพือย ซ้ำยังมีคติทำนองมติมหาชนว่า "พี่ใช้แล้วน้องจะต้องใช้ได้" เมื่อมีการเปรียบเทียบแบบเรียนของเรากับของต่างประเทศ เช่น เมื่อมีการแสดงแบบเรียนนานาชาติ เราก็รู้สึกขายหน้าเขาทุกครั้ง เจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งเขียนแบบสอนอ่านภาษาไทยขึ้นใหม่ เรียกว่า "หนังสือสอนอ่านมาตรฐาน" ได้เคยทดลองสอนและอบรมครูที่กรุงเทพ ฯ ธนบุรี พระนครศรีอยุธยา นครราชสีมา และเชียงใหม่ ตั้งแต่ก่อนสมัยที่ พลเอกมังกร พรหมโยธี มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ดูท่าว่าจะดี แต่ก็มีอุปสรรคเขียนไปไม่ได้ครบชุด แบบเรียนของเอกชนมีดีอยู่น้อยเล่ม และแม้แต่จะได้ตรวจแล้วก็มีผิด

พลาดอยู่บ่อย ๆ และมุ่งไปในทางการค้า สภาพเป็นอยู่เช่นนี้ กรมวิชาการจึงพยายามแก้ไข โดยจัดการประกวดแบบเรียนวิชาต่าง ๆ สำหรับชั้นต่าง ๆ ผู้ชนะการประกวดจะได้รับรางวัล แต่ต้องมอบลิขสิทธิ์ให้กระทรวงศึกษาธิการ ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี นั้น ต้องการเพียงให้ได้แบบเรียนที่ดี มีคุณภาพเท่านั้น จะได้โดยวิธีใดก็ไม่ขัดข้อง แต่การประกวดแบบเรียนก็ได้ผลน้อยเต็มที เจ้าหน้าที่ประจำอีกผู้หนึ่งจึงรับอาสาเขียนแบบเรียนสำหรับสอนอ่านภาษาไทยชนิดที่ท่านต้องการ แล้วเรียกว่า "แบบเรียนเบสิค" โครงการดี มีหวังจะได้แบบเรียนที่ดี และรวดเร็วด้วย ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี มีความพอใจมาก จึงได้อนุมัติทันที

แต่เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องที่ท่านต้องขมขื่นเป็นอันมาก เพราะพอประชาชนทราบเข้าก็มีเสียงคัดค้านทางหนังสือพิมพ์อย่างรุนแรง โรงเรียนเทคนิคหรือวิทยาลัยเทคนิคนั้น อยู่ในความนิยมจนกระทั่งใคร ๆ ที่เปิดโรงเรียนไม่ใช่เทคนิคก็อยากจะเรียกว่าเทคนิค แต่แบบเรียนเบสิคนั้นตรงกันข้าม แต่ก่อนอื่นศัพท์ "เบสิค" ก็ผิดเสียแล้ว เพราะที่เข้าใจกันในต่างประเทศ แบบเรียนเบสิค คือแบบเรียนสำหรับสอนภาษา

ต่างประเทศ แต่ไม่เหมือนแบบเรียนสอนภาษาต่างประเทศธรรมดา เพราะจำกัดคำภาษาต่างประเทศนั้นให้เหลือเพียงจำนวนหนึ่ง ซึ่งคิดว่าเพียงพอที่จะทำให้นักเรียนเรียนรู้ภาษาต่างประเทศนั้นได้ และใช้เฉพาะคำเหล่านั้นในแบบเรียน แต่แบบเรียนเบสิคของเราไม่ใช่แบบเรียนภาษาต่างประเทศ เป็นแบบเรียนภาษาไทย สำหรับคนไทย ที่แตกต่างจากแบบเรียนส่วนใหญ่ที่มีอยู่เดิมก็ คือ เริ่มสอนเป็นคำและเป็นประโยคเลยทีเดียว เพื่อให้เกิดความสนใจ ป้องกันความเบื่อหน่ายได้ เพราะคำและประโยคนั้นมีความหมาย ส่วนพยัญชนะและสระตลอดจนการสะกดตัวนั้นให้เป็นเรื่องของครูที่จะสอนเมื่อนักเรียนศึกษาไปได้แล้วระยะหนึ่ง ที่จริงหลักการก็เหมือนกับใน "หนังสือสอนอ่านมาตรฐาน" ที่เจ้าหน้าที่อีกคนหนึ่งเขียนไว้ไม่ครบชุดนั่นเอง ไม่น่าจะเป็นเรื่องใหญ่โตที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายเช่นนั้น

เมื่อท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เห็นแบบเรียนเบสิคฉบับตัวจริงท่านก็ชอบ ยืนยันที่จะสนับสนุนอย่างเต็มที่ตามเดิม ทั้ง ๆ ที่มีเสียงประชาชนในทางตรงกันข้าม และเพื่อความรวดเร็วเด็ดขาด ท่านอนุญาตให้ผู้แต่งแบบเรียนนั้นติดต่อกับท่านโดยตรง อันที่จริงประชาชน

ส่วนใหญ่ที่บอกว่าไม่ชอบก็คงยังไม่เคยเห็นแบบเรียนนั้น แต่ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เห็น และเห็นว่ากระดาษดี ตัวพิมพ์ดี เนื้อเรื่องสนุก และมีภาพสีประกอบมากมาย แต่ประชาชนก็ยังไม่รับอยู่นั่นเอง และครูจำนวนมากยังสมัครใจที่จะสอนเริ่มด้วยพยัญชนะและสระอยู่อย่างเดิม

เรื่องนี้หนังสือพิมพ์ "โจมตี" กันมาก ตั้งแต่ต้นจนปลายก็ราวสองปี มีการให้สัมภาษณ์ทั้งที่กระทรวงศึกษาธิการและที่ทำเนียบนายกรัฐมนตรี สมัยนั้น ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้สัมภาษณ์เป็นประจำที่ตึกสันติไมตรี ทุกวันศุกร์ ปลัดกระทรวงทุกกระทรวงต้องไปอยู่ ณ ที่นั้นด้วย เพื่อช่วยท่านนายกรัฐมนตรีชี้แจงรายละเอียด ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง พอถึงเรื่องแบบเรียนเบสิค ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่พ้น ท่านนายกรัฐมนตรีนึกสนุกเข้าร่วมเป็นฝ่ายผู้แทนหนังสือพิมพ์ ช่วยกัน "ต้อน" ผู้เขียนจนเกือบจะต้องจนมุม ไม่ทราบว่าจะถอยอย่างมีระเบียบไปทางทิศทางใด ท่านกล่าวว่าจะเปลี่ยนแบบเรียนไปทำไมกัน ท่านเรียน "ตาหวังหลังโกง" ยังเป็นนายกรัฐมนตรีได้

หนังสือพิมพ์ลงข่าวการให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ นั้น อย่างครึกโครม รายละเอียด

ไม่ค่อยจะตรงกันนัก ต้องตัดข่าวบันทึกชี้แจงเสนอขึ้นไปเป็นรายฉบับไป เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดอันจะทำให้เกิดความยุ่งเหยิงมากขึ้น

หลังจากนั้นยังมีการยื่นบันทึกคัดค้าน ฟ้องร้อง และบัตรสนเท่ห์ เรื่องบัตรสนเท่ห์นั้นเกือบจะทำให้เจ้าหน้าที่ประจำที่ไม่เกี่ยวข้องต้องรับทุกข์ไปด้วย ส่วนเรื่องการคัดค้านและฟ้องร้องนั้น กระทรวงศึกษาธิการต้องชี้แจงไปยังคณะรัฐมนตรีและหารือไปยังคุรุสภา มีการอภิปรายกันอย่างรุนแรง ในที่ประชุมพรรคที่บ้านมนังคศิลา และที่ "ไฮด์ปาร์ค" ณ ท้องสนามหลวง ดูเหมือนจะเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิด "ไฮด์ปาร์ค" ด้วยซ้ำไป!

เรื่อง "แบบเรียนเบสิค" นี้ อันที่จริงแบบเรียนนั้นดี ข้อบกพร่องอยู่ที่การจะนำแบบเรียนนั้นไปใช้ จะบังคับให้ใช้หรือให้เลือกใช้ตามใจสมัคร หรือจะทดลองใช้ในวงจำกัดเสียก่อน จะอบรมครูให้รู้วิธีสอนอย่างไร และยังมีเรื่องการเงินอีก

เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ มีข่าวมาว่าคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาคำชี้แจงของกระทรวงศึกษาธิการแล้วลงมติให้ใช้แบบเรียนเบสิคได้ แต่ไม่ให้บังคับใช้ คือ

ใครจะใช้ก็ได้ ไม่ใช้ก็ได้ ใครจะเลิกก็ให้เลิก ใครจะเรียนก็ให้เรียน ต่อจากนั้น พลเอกมังกร พรหมโยธี ก็เดินทางไปดูการศึกษาในอเมริกาและยุโรป แล้วจะแวะประชุมนายกเทศมนตรีของโลกที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ท่านออกเดินทางไปทางออสเตรเลียก่อน และส่งคำปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียงมาจากนครซิดนีย์ อยู่ทางนี้คณะกรรมการอำนวยการคุรุสภา พิจารณาให้ความเห็นมายังกระทรวงศึกษาธิการว่า เมื่อมติมหาชนเห็นว่าไม่ควรใช้ก็ไม่ควรใช้

เรื่องแบบเรียนเบสิคนี้ เกือบจะทำให้เสียงานที่สำคัญอย่างยิ่งอย่างหนึ่ง คือ ในระยะนั้นคณะกรรมการบริหารขององค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ กำหนดประชุมที่กรุงปารีส และมีเรื่องสำคัญอยู่ในระเบียบวาระของการประชุมอยู่เรื่องหนึ่ง คือ โครงการฝึกหัดครูชนบท จะต้องพิจารณาว่าจะให้จัดตั้งในประเทศใด ผู้เขียนเป็นกรรมการบริหารและมีหน้าที่ที่จะต้องเดินทางไปประชุม จึงได้ดำเนินเรื่องขออนุมัติไปยังคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีเคยอนุมัติมาทุกครั้ง แต่ครั้งนี้ไม่อนุมัติ สืบถามดูถึงสาเหตุ ได้ความว่าคณะรัฐมนตรี

เห็นว่า "ไปบ่อยเกินไป" บ้าง "ประหยัดเงิน จะลดค่าครองชีพ" บ้าง "งบประมาณกำลังจะเข้า" บ้าง แต่ ๕ วันต่อมา ท่านนายกรัฐมนตรีบอกแก่ผู้เขียนเองว่า "เรื่องเบสิคยังยุ่ง ๆ อยู่" ผู้เขียนมีความเดือดร้อนมาก เพราะมีภาระที่จะต้องปฏิบัติงานตามหน้าที่ แต่เกิดขัดข้องเสียเช่นนี้ จึงได้รีบมีหนังสือขออนุมัติไปยังประธานคณะกรรมการบริหาร ขอส่งผู้อื่นไปแทนตัว ท่านประธานให้ความยินยอมและตอบไม่ขัดข้องมา เคราะห์ดีที่ผู้แทนตัวสามารถพูดแทนได้ตามที่สั่งไป จึงได้โครงการผึกหัดครูชนบทมาดำเนินการควบคู่กันไปกับ ศ.อ.ศ.อ. ที่จังหวัดอุบลราชธานี

"เรื่องเบสิคยังยุ่ง ๆ อยู่" นั้น ก็เป็นความจริง เพราะยังมีเสียงไม่เป็นกุศลอยู่อีก ส่วนใหญ่มาในรูปของบัตรสนเท่ห์ เมื่อ พลเอกมังกร พรหมโยธี กลับจากต่างประเทศแล้ว ท่านได้เรียกประชุมข้าราชการชั้นพิเศษ และชั้นเอกของกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งข้าราชการครูที่อยู่ตามโรงเรียนในส่วนกลางด้วย วันนั้นเป็นวันสิ้นปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ท่านรัฐมนตรีได้ให้อธิบดีรายงานเรื่องการงานในกรมของตนเรียงเป็นรายกรม ไม่หมดทุกกรม เพราะเรื่องยืดยาวมากแล้วมีการซักถามแก้ความเข้าใจผิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับแบบเรียน

เบสิคไปด้วย ประชุมส่งท้ายปีเก่า ตั้งแต่ ๑๐.๒๐ น. ถึง ๑๕.๒๐ น. ข้าราชการสตรีผู้หนึ่งร้องว่าหิวข้าว ต้องขอกาแฟรับประทาน ท่านรัฐมนตรี พลเอกมังกร พรหมโยธี ยังยึดถือในสิ่งที่ท่านเห็นว่าดีงาม และยืนยันจะให้ใช้แบบเรียนเบสิค แม้จะไม่เป็นการบังคับให้ใช้ทั่วประเทศ

หลังจากนั้นท่านก็ทำงานเรื่องอื่น ๆ ต่อไป เพราะกระทรวงศึกษาธิการย่อมมีงานอยู่หลายด้าน ท่านได้ไปดูงานการศึกษาที่ญี่ปุ่นครั้งหนึ่ง โดยมอบหมายให้ผู้เขียนทำงานแทน เพราะรัฐมนตรีช่วยว่าการก็ป่วยอยู่ ทางด้านคุรุสภามีการประชุมสามัญประจำปีตามปกติ ในการประชุม พ.ศ. ๒๔๙๙ ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประธานกรรมการอำนวยการคุรุสภากิตติมศักดิ์ ได้มากล่าวปราศรัยในที่ประชุมและบริจาคเงินหนึ่งแสนบาทให้สมาชิกที่มาประชุมตัดเครื่องตรวจการคนละชุดเป็นของขวัญ พลเอกมังกร พรหมโยธี ประธานกรรมการอำนวยการคุรุสภา เป็นประธานในที่ประชุมโดยตำแหน่ง คุรุสภาได้จัดให้มีงานวันครูเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งท่านก็ได้มาเป็นประธานเช่นเดียวกัน

งานวันครูครั้งแรกวันนั้นใหญ่โตมาก จัดที่สนามศุภชลาศัยในบริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติ ทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ ๕๐๐ รูปในตอนเช้า ดูจะมีอาหารมากกว่าพระ ตอนบ่ายมีพิธีสงฆ์ ท่านนายกรัฐมนตรีกล่าวคำปราศรัยแล้วจับสลากว่าจะสร้างโรงเรียนวันครู ๙ หลัง ณ อำเภอใดในจังหวัดใด ตอนบ่ายมีการกีฬา แล้วจัดเลี้ยงอาหารค่ำสำหรับครู ๘,๐๐๐ คน หลังจากนั้นมีการแสดงกลางแจ้ง จน ๒๒.๓๐ น.

ต่อมาถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ อีกไม่ช้าก็จะมีงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ มีชื่อ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครด้วยคนหนึ่ง และท่านได้รับเลือกตั้งด้วย ซึ่งเป็นเรื่องของพรรคการเมืองไม่เกี่ยวกับงานของท่านในฐานะที่เป็นรัฐมนตรี ข้าราชการประจำจะไปเกี่ยวข้องด้วยก็ไม่ได้ ส่วนได้ส่วนเสียเป็นเรื่องของท่านและของพรรคการเมืองทั้งสิ้น แต่แทนที่จะนิยมชมชอบ ประชาชนกลับเกิดความสงสัย คิดว่าการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ ไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีท่าทีว่าจะก่อความไม่สงบขึ้น จนรัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน

เมื่อมีสภาประกอบด้วยผู้แทนราษฎรชุดใหม่ รัฐบาลก็ต้องลาออกทั้งคณะ แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีใหม่ และจัดตั้งรัฐบาล ตามวิถีทางของการเมืองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งตามปกติก็ไม่ควรจะเสียเวลามากมายนัก แต่ครั้งนี้เสียเวลามาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง ท่านจอมพลคงต้องเสียเวลาไตร่ตรองอย่างมากว่า จัดตั้งรัฐบาลอย่างไรประชาชนจึงจะเห็นชอบ และได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร

เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการปรึกษาหารือกันเป็นครั้งแรกในที่ประชุมกรรมการบริหารสถานีวิทยุศึกษา เพื่อเริ่มโครงการกระจายเสียงบทเรียนไปยังโรงเรียนในชนบท ที่เรียกว่า "วิทยุโรงเรียน" รุ่งขึ้น พลเอกมังกร พรหมโยธี เชิญผู้เขียนไปพบในห้องทำงาน และบอกว่าท่านจะออก ซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ว่าท่านถูกขอร้องโดยปริยายให้เป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ผู้เขียนและข้าราชการผู้ใหญ่หลายคนไปอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เพราะมีการชุมนุมเพื่อการศึกษาระหว่างบิดภาค

ฤดูร้อน (ช.ศ.ร.) ที่นั่น และได้ฟังประกาศทางวิทยุกระจายเสียง เหมือนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ เกือบไม่มีผิด

พลอากาศโทมุนี มหาสันทนะ เวชยันตรังสฤษฎ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการที่มาใหม่ เป็นผู้ที่ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการรู้จักดี เพราะท่านเป็นอธิการบดีจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยมาเป็นเวลาช้านาน ท่านเรียกประชุมอธิบดีเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๐๐ ซึ่งเป็นวันเกิดกระทรวง มีการบำเพ็ญกุศลและให้ข้าราชการรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเป็นวันหยุดราชการเพราะเป็นวันพระด้วย การเรียกประชุมก็เพื่อหาข้อเท็จจริงสำหรับตอบชี้แจง เมื่อคณะรัฐมนตรีชุดใหม่แถลงนโยบายเพื่อขอความไว้วางใจในสภาผู้แทนราษฎร ส่วนการส่งงานและรับงานของท่านรัฐมนตรีเก่าและใหม่นั้น กำหนดวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐

ปิดฉาก

ท่านพลเอกมังกร พรหมโยธี ได้มาส่งงานต่อพลอากาศโทมุนี มหาสันทนะ เวชยันตรังสฤษฎ์ ตามกำหนด ถึงแม้ท่านจะเป็นทหาร ท่านก็ได้มาทำงานการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการถึง ๖ ปีครึ่ง เพราะความเด็ดขาดและมี

อำนาจในคณะรัฐบาล ท่านจึงสามารถทำนุบำรุงการศึกษาของชาติให้เจริญก้าวหน้าเป็นอเนกประการ

ในวันส่งงานและมอบงานนั้น ท่านรัฐมนตรีทั้งเก่าและใหม่ได้กล่าวสุนทรพจน์ในที่ประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ท่านพลเอกมังกร พรหมโยธี กล่าวตอนหนึ่งว่า ท่านได้พยายามช่วยเหลือข้าราชการเสมอ แต่ไม่เห็นมีใครช่วยเหลือท่าน ซึ่งทำให้บรรดาข้าราชการรวมทั้งผู้เขียนร้อนใจ แต่ถึงแม้ว่ามีความเห็นอีกอย่างหนึ่ง ก็ไม่มีใครปริปากชี้แจงตอบโต้ท่านแต่อย่างใด เพราะมิใช่กาละที่จะกระทำเช่นนั้น

พลเอกมังกร พรหมโยธี ท่านเป็นทหาร จึงพูดตรงไปตรงมาตามที่ท่านคิด ไม่คิดอย่างหนึ่งและพูดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่น่านิยมยิ่งนัก หลังจากนั้นท่านยังได้แสดงความสนใจในเรื่องการศึกษาอยู่เป็นนิจ เมื่อคุรุสภาจัดงานวันครูในปีต่อ ๆ มา แบบเดียวที่จัดในสมัยที่ท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และประธานกรรมการอำนวยการคุรุสภา ถ้าท่านไม่เจ็บไข้ ท่านก็มาร่วมทำบุญตักบาตรกับบรรดาครูทั้งหลายมิได้ขาด และเมื่อสภาการศึกษาแห่งชาติมีการประชุม ท่านก็มาประชุมและได้ออกความเห็นตรงไปตรงมาเหมือนเมื่อท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

บัดนี้ พลเอกมังกร พรหมโยธี ก็ได้ล่วงลับไปแล้ว เป็นอันว่าฉากละครได้ปิดสนิทแล้ว ยังเหลือแต่ความจำและความรู้สึกของผู้ดู ว่า ตื่นเต้น สนุกสนาน หรือชวนให้คิดอย่างใด ผู้เขียนเคยพูดบ่อย ๆ ว่า จะดูคนให้ดูเมื่อเขามีเงินหรือมีอำนาจ กรณี พลเอกมังกร พรหมโยธี นี้ เราได้ดูกันอยู่หลายปี และเห็นท่านใช้อำนาจบริหารราชการให้เกิดผล โรงเรียนเพิ่มมากขึ้น งบประมาณได้มากขึ้น นับว่าการศึกษาส่วนรวมได้กำไรมากขึ้น การงานได้ขยายตัวก้าวหน้าไปมาก ในสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ดังที่ผู้อ่านได้อ่านมาแล้ว เมื่อท่านได้ล่วงลับไปแล้ว จึงควรระลึกถึงคุณงามความดีของท่านที่ทำไว้แก่การศึกษาของชาติ ขอให้ทุกคนช่วยกันตั้งจิตอธิษฐานให้วิญญาณของท่านพลเอกมังกร พรหมโยธี อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการผู้เข้มแข็ง จงประสบความสงบสุขตามคติวิสัยในภพหน้าเทอญ.

๖ มิถุนายน ๒๕๐๙

พิมพ์ทีโรงพิมพ์คุรุสภา นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๒๐ มิถุนายน ๒๕๐๘